

Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies
1 (7) /2017
ISSN 2409-952X

Youth in Central and Eastern Europe
Sociological Studies

1 (7) /2017

ISSN 2409-952X

www.youthjournal.eu

WYDAWCA

***Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Ukraina;
Ukraińskie Towarzystwo Socjologiczne;
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Polska;
Instytut Socjologii Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej
w Przemyślu, Polska***

ВИДАВЦІ

***Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна;
Соціологічна асоціація України;
Інститут соціології Жешувського університету, Республіка Польща;
Інститут соціології Вищої державної східноєвропейської школи у Перемишлі,
Республіка Польща***

82100 Україна

Львівська область

м. Дрогобич

вул. Лесі Українки, 46, кім.210

тел. (38 032 44) 3-81-44

КОНТАКТИ: redakcja@youthjournal.eu

RADA NAUKOWA:

Ludmila Sokóriańska – dr hab., profesor (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina) – przewodnicząca rady
Nadija Skotna – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
Ilya Kononov – dr hab., profesor (Uniwersytet w Ługańsku (Starobilsk), Ukraina)
Witalij Oniszczyk – dr hab., profesor (Uniwersytet w Odessie, Ukraina)
Wiktor Sawka – dr, docent (Politechnika Lwowska, Ukraina)
Walentina Chepak – dr hab., profesor (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Marek Bugdol – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Maciej Gitling – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Beata Halicka – dr hab., profesor (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Polska)
Witold Jedynek – ks., dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marian Malikowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Jarosław Moklak – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Marian Niezgoda – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Antoanela Petkovska – Ph.D, profesor (Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia)
Olena Strelnyk – dr, docent (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Teresa Soldra-Gwiżdż – dr hab., profesor (Uniwersytet Opolski, Polska)
Barbara Wiśniewska-Paź – dr hab., profesor (Uniwersytet Wrocławski, Polska)
Dariusz Wojakowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marta Zahorska-Bugaj – dr hab., profesor (Uniwersytet Warszawski, Polska)
Maria Zielińska – dr hab., profesor (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)
Beata Szluz – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Alekszej Skowikow – dr, docent (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Walerij Łukow – dr hab., profesor (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Andrzej Szumilow – dr., docent (Uniwersytet Czuwaski, Rosja)

НАУКОВА РАДА:

Людмила Сокурянська – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна) – **голова ради;**

Надія Скотна – доктор філософських наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна);

Ілля Кононов – доктор соціологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Віталій Онищук – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, Україна);

Віктор Савка – кандидат соціологічних наук, доцент (Національний університет «Львівська політехніка», Україна);

Барбара Вішнєвська-Паз – доктор габілітований, професор (Вроцлавський університет, Республіка Польща);

Валентина Чепак – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Даріуш Войковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Марек Бугдоль – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Мацей Гіглінг – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Беата Галицька – доктор габілітований, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича);

Єдинак Вітольд – ксьондз, доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Марія Зелінська – доктор габілітований, професор (Зеленогурський університет, Республіка Польща);

Марта Загорська -Бугай – доктор габілітований, професор (Варшавський університет, Республіка Польща);

Ярослав Мокляк – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Маріан Маліковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Маріан Нєзгода – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Антоанела Петковська – Ph.D, професор (Університет Св. Кирила і Мефодія, Македонія);

Олена Стрельник – кандидат соціологічних наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Тереза Солдра-Гвіждж – доктор габілітований, професор (Опольський університет, Республіка Польща);

Беата Шлюз – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Олексій Сковіков – кандидат філософських наук, доцент (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Валерій Луков – доктор філософських наук, професор (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Андрій Шумілов – кандидат політичних наук, доцент (Чуваський державний педагогічний університет імені В.Я. Яковлева, Російська Федерація);

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Redaktor naczelny: Switłana Szczudło – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Zastępca redaktora naczelnego: Piotr Długosz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy tematyczni:

Jarosław Komarnicki – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Iryna Mirczuk – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Hubert Kotarski – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Sławomir Solecki – dr (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Polska)

Radosław Marzęcki – dr (Uniwersytet Pedagogiczny, Polska)

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Marcjanna Nóżka – dr (Uniwersytet Jagielloński, Polska)

Dorota Szaban – dr (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

Klara Kovacs – dr (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)

Sekretarze redakcji:

Bogdanna Gwozdecka – dr (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Mariusz Palak – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktor techniczny:

Juriy Dmytryshyn – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Redaktor statystyczny:

Krzysztof Piróg – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy językowi:

język polski: **Dominika Długosz-Izdebska** – doktorantka (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

język ukraiński: **Iryna Niewmierżicka** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język rosyjski: **Oleksandra Proć** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język angielski: **Wojciech Pyć** – doktorant (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: Світлана Щудло – доктор соціологічних наук, професор
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Заступник головного редактора: Пьотр Длугош – доктор
(Жешувський університет, Республіка Польща)

Тематичні редактори:

Ярослав Комарницький – кандидат історичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Ірина Мірчук – кандидат філософських наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Хуберт Котарський – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Славомир Солецький – доктор (Вища державна східноєвропейська школа у Перемишлі,
Республіка Польща)

Радослав Маженскі – доктор (Педагогічний університет, Республіка Польща)

Рафал Богушевські – доктор (Головна школа сільського господарства у Варшаві, Республіка Польща)

Марціянна Нужка – доктор (Ягеллонський університет, Республіка Польща)

Дорота Шабан – доктор (Зеленогурський університет, Республіка Польща)

Клара Ковач – доктор (Дебреценський університет, Угорщина)

Секретарі редакції:

Маріуш Пеляк – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Богданна Гвоздецька – кандидат соціологічних наук (Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна)

Статистичний редактор:

Криштоф Пірог – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Технічний редактор:

Юрій Дмитришин – кандидат юридичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Літературні редактори:

польська мова: **Домініка Длугош-Іздебська** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща);

українська мова: **Ірина Невмержицька** – редактор (Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна);

російська мова: **Олександра Проць** – кандидат юридичних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

англійська мова: **Войцех Пиць** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща).

TABLE OF CONTENTS

ТЕТЯНА МЕДІНА
НАТАЛІЯ ВАРГА

МІГРАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН ПОГРАНИЧНИХ РЕГІОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ТА
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФОКУС-ГРУП) ... 6

(Tetyana Medina, Natalia Varha. Migration orientations of national minorities
school graduates of Chernivtsi and Transcarpatia districts border regions (based
on the focus-groups' results)

ГАННА ГІРНИК

СТАН ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
МІГРАЦІЙНИХ УСТАНОВОК УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ..... 22

(Ganna Girnyk. State of the ukrainian higher education as a factor of ukrainian
youth migration intention formation)

DOROTA SZABAN
BEATA TRZOP

EMOTIONAL CONDITION OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS –
SELECTED AREAS..... 33

ЄВГЕНІЙ БІЛОУС

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ
СФЕРИ В ПОВСЯКДЕННІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ: ТЕСТУВАННЯ
МЕТОДИКИ..... 44

(Bilous Yevhenii. Identification of the ideological representations about the
economic sphere in the everyday consciousness of youth: testing methodology)

ЮЛІЯ ЄРЕМЕНКО.

ОБДАРОВАНА МОЛОДЬ: ФЕНОМЕН КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОЛОГІЇ ... 54

(Julia Yeremenko. Gifted Youth: phenomenon through the prism of sociology)

Тетяна Медіна*

Наталія Варга*

МІГРАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПОГРАНИЧНИХ РЕГІОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФОКУС-ГРУП)

Багатонаціональний склад Закарпатської та Чернівецької областей спричиняє характерні особливості поведінки населення у політиці, в міграційній та економічній активності, освітніх стратегіях та багатьох інших аспектах повсякденного життя. У статті презентовано результати дослідження, проведеного серед випускників сільських шкіл національних меншин прикордонних територій Закарпатської та Чернівецької областей.

Результати дослідження свідчать про те, що буковинські та закарпатські випускники помітно відрізняються у виборі стратегій отримання майбутньої освіти: по-перше, еміграційні орієнтації серед випускників угорських національних шкіл виражені більш помітно (40 % бажують виїхати за кордон з метою навчання чи роботи на противагу 14 % серед випускників румунських шкіл), більша кількість їх не пов'язують майбутнє життя з Україною; випускники-угорці користуються послугами репетиторів значно частіше, ніж румуномовні випускники, що свідчить про їхній вищий матеріальний рівень, а також більшу налаштованість на отримання вищої освіти; по-третє, рівень відкритості до спілкування з представниками інших національностей у буковинців вищий, в той час як молоді угорці практично не спілкуються з іншими етнонаціональними групами.

У місцях компактного проживання національних меншин в національних школах вивчення української мови та історії України відбувається не на належному рівні, що обмежує можливості соціалізації молодих людей, їхньої професійної реалізації та кар'єрного росту і, в свою чергу, може спричинити або збільшення кількості емігрантів з числа даної національної спільноти, або посилення відособленості групи від суспільно-політичних процесів в державі, що в перспективі може призвести до появи дезінтеграційних процесів.

Ключові слова: випускники, пограниччя, національність, еміграція, працевлаштування, освіта

***Тетяна Медіна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та місцевого самоврядування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Наукові інтереси: соціологія освіти, соціологія міграції, гендерні дослідження, соціологія сім'ї

E-mail: medina.tetiana@gmail.com

***Наталія Варга** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету

Наукові інтереси: економічна соціологія, соціологія зайнятості, соціологія міграції, соціологія пограниччя

E-mail: ignatola23@gmail.com

Transcarpatian and Chernivtsi districts causes their differences among other districts, because they are the most multinational in Ukraine, which determines their characteristic features in politics, migratory and economic activity, educational strategies, and in many other aspects of everyday life. Results of research conducted among village school graduates of national minorities of Transcarpatia and Chernivtsi districts border regions are presented in the article.

Results of the research indicate that Bucovynian and Transcarpatian school graduates differ greatly; first, level of frankness and openness to communication with other ethnos is much higher among Romanian-speaking school graduates from Chernivtsi district; secondly, immigration orientations of Hungarian national school graduates is much higher (40% as opposed to 14% among Romanian national school graduates), most of them do not connect their future lives with Ukraine; thirdly, Hungarian school graduates use services of tutors much more often than Romanian-speaking school graduates which indicates to their higher material level, and also to higher readiness to receive higher education.

In the places of national minorities compact residence study of the Ukrainian language and History of Ukraine at national schools isn't held at the appropriate level which limits possibilities for young people's socialization, their professional realization and career growth, and can, in its turn, cause either emigration growth among this national community, or increase isolation of the group from social and political processes in the country, which can prospectively lead to emergence of disintegration processes.

Keywords: school graduates, frontier, nationality, immigration, employment, education

Сучасну міграцію за значенням впливу на світовий соціально-економічний, соціокультурний і політичний простір можна порівняти з «великим переселенням народів». Однак, на відміну від колишніх історичних епох змінилася не тільки природа (нерівномірність поширення населення на планеті, різні природні й соціальні умови життя людей) і умови (можливості переміщення: швидкість, інтенсивність міграційних потоків) міграцій, але й її спрямованість – міграція набула доцентрового характеру. Якщо традиційні міграційні потоки були завжди спрямовані від центру до периферії (ідея «завоювання», «дифузії»), то в індустріальну епоху напрями міграцій діаметрально змінилися (переважає ідея «збирання», «концентрування»).

У ході євроінтеграційних процесів прикордонні регіони перестають бути носіями властивості «периферійності» в загальнонаціональному розумінні, стаючи повноправними гравцями (агентами) єдиного європейського економічного простору. Згідно з результатами соціологічного дослідження, що охопило більше 500 осіб по обидві сторони угорсько-українського кордону, 22,8% угорських респондентів і 72,1% українських респондентів мають постійні контакти з населенням сусідньої країни (Baranyı Bela, 2005; Ясинчук, 2016).

Американський дослідник Р. Флорида звернув увагу на те, що розвиток регіону залежить від наявності креативної верстви (Флорида, 2005), якою є, на думку К. Манхейма, саме молодь (Манхейм, 1994).

Спираючись на значний емпіричний матеріал, Р. Флорида доводив, що основою регіонального розвитку є людський капітал, вибудований на освіті. Іншими словами, розвиваються ті регіони, де є добре освічена молодь, яка має високий рівень очікувань та значну мотивацію до досягнень. Погоджуючись з таким твердженням, зазначимо, що молодь є головним суб'єктом регіонального розвитку: її професійні плани дають змогу окреслити траєкторію змін та діагностувати ймовірні небезпеки та проблеми, які можуть спіткати той чи інший регіон у майбутньому. Звідси – наше зацікавлення тим, де планують продовжити своє навчання випускники шкіл угорського та румунського пограниччя.

Важливим моментом міжкордонної взаємодії виступає міграція населення, бажання навчатись та працювати за кордоном у випускників шкіл прикордоння. Тому тут варто враховувати дві групи задіяних факторів міграції.

По-перше, «виштовхуючі» чинники: безперспективність у зміні існуючої ситуації та складнощі, що заважають розпочати свою справу, окрім універсального чинника «низький рівень доходів». По-друге, «притягуючі» чинники: упевненість у завтрашньому дні, стабільність, висока якість життя.

На жаль, нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в Україні спрацьовує на користь «виштовхуючих» факторів. І насамперед це стосується молоді, яка обирає життєві стратегії, пов'язані з життям за кордоном.

Саме тому вивчення ставлення випускників шкіл до цінності вищої освіти та з'ясування їх міграційних настроїв дозволить спрогнозувати поведінку цілої вікової когорти. Можна припустити, що зовнішня освітня міграція спричинить зростання кількості випадків безповоротної міграції. Вищезазначені аспекти проблеми зумовлюють особливу актуальність теми.

Метою статті є дослідження мотивів отримання вищої освіти та еміграційних орієнтацій випускників сільських національних шкіл пограничних регіонів Закарпатської та Чернівецької областей.

Для реалізації поставленої мети були висунуті такі завдання:

- визначити особливості етнічного складу Закарпатської та Чернівецької областей;
- з'ясувати мотивацію отримання вищої освіти серед випускників сільських шкіл національних меншин;
- виявити еміграційні настрої зазначеної категорії молоді.

Реалізація поставлених завдань стала можливою у зв'язку з проведенням соціологічного дослідження «Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів шкіл національних меншин України: фокус на багатоетнічні райони на кордоні з ЄС», яке проводилось у квітні-травні

2016 р. дослідниками факультету освіти Кембриджського університету та представників Української асоціації дослідників освіти за участю авторів даної статті в чотирьох прикордонних областях України (Закарпатській, Львівській, Харківській та Чернівецькій). Методом групового анкетування було опитано 346 респондентів, після цього вони взяли участь у фокус-групах, поділених на категорії: випускники, які планують вступати до українських ВНЗ; випускники, які планують поїхати на навчання за кордон; випускники, які не планують продовжувати освіту після завершення загальноосвітньої школи. Віковий розподіл учасників дослідження відповідає особливостям статево-вікової структури учнів середніх шкіл: 16-річні склали 39,3 %, 17-річні – 60,7%. Випускники українського походження склали 52,3% загальної кількості, румуни – 39,4 %, угорці – 38,2%, поляки 33,2 %. Висловлюємо щире подяку Олені Фім'яр, Марії Вітрух, Наталії Горук, Світлані Щудло за організацію даного проекту та можливість привернути увагу до актуальної соціальної проблеми.

У даній статті використовуються матеріали досліджень, проведених у Закарпатській та Чернівецькій областях (зокрема, матеріали 18 фокус-груп в 11 школах вказаних областей). Авторки статті взяли участь в організації та проведенні опитування в Закарпатській та Чернівецькій областях, транскрибуванні та узагальненні результатів фокус-груп.

Інтерес до даних областей у вчених різних галузей науки викликаний не тільки особливостями географічного розташування (Закарпатська область межує з 4 країнами, Чернівецька – з 2 країнами), але й унікальним етнічним складом населення. Саме ці області є найбільш багатонаціональними в Україні, що зумовлює їхні характерні особливості як у політиці, так і в міграційній та економічній активності, освітніх стратегіях та багатьох інших аспектах повсякденного життя.

На жаль, аналіз етнічного складу населення України може ґрунтуватися на матеріалах перепису, який проводився востаннє у 2001 році. За офіційними джерелами, етнічний склад населення Закарпатської області є досить строкатим – проживає понад 100 національностей, найбільшою з яких є частка українців (80,5 %), угорці (12,1 %), румунів (2,6 %), росіян (2,5 %), 2,3% - інші етнонаціональні групи. Угорці посідають друге місце за чисельністю і складають 151,5 тис. осіб (Державний комітет статистики України, 2001).

Найбільша кількість угорців проживає в Берегівському (76,1%), Виноградівському (26,2 %), Мукачівському (12,7 %), Ужгородському (33,4 %) районах (Державний комітет статистики України, 2001).

У Закарпатській області крім україномовних шкіл функціонують 118 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, у тому числі 66 – угорською, 12 – румунською, 2 – російською,

1 – українсько-словацькою, 31 – українською та угорською, 4 – російською та українською, 2 – українською, румунською, російською. Крім цього, діють 5 ліцеїв з угорською мовою навчання приватної форми власності (zakarpatty.net.ua, 2014).

Етнічний склад Чернівецької області складають українці (75 %), румуни (12,5 %), молдавани (7,3 %), росіяни (4,1 %), поляки (0,4 %), білоруси та євреї (по 0,2 %) (Державний комітет статистики України, 2001). Румуни посідають друге місце за чисельністю і налічують 114,6 тис. осіб. Місцем їх компактного проживання є Герцаївський (91,5% населення), Глибоцький (45,3%), Сторожинецький (36,8%), Новоселицький (6,8%) райони та м. Чернівці (4,5%) (Костащук, 2004). Абсолютна більшість румунів (74,0%) проживає в сільській місцевості. Мову своєї національності вважають рідною 62,3% представників цієї етнічної групи, українську – 9,8%, російську – 3,5% (Пилипенко, 2009). На початок 2014/15 навчального року в області українською мовою навчалося 85,0% від загальної кількості учнів (81,5 тис.), румунською – 15,4% (14,7 тис.) та російською – 0,3% (0,3 тис.). Крім українських, російських та румунських працювали школи та класи, в яких навчання проводилось декількома мовами (Загальноосвітні навчальні заклади на початок 2014/15 навчального року: Статистичний бюлетень, 2014).

Порівняння двох областей дає підстави дійти висновку, що асиміляційні процеси в їхньому середовищі проходять надзвичайно слабо. Свідченням цього є той факт, що в деяких селах мешканці взагалі не розуміють державної мови. Все це позначається на успішності школярів, цим пояснюється і великий відсоток тих, хто не може скласти ЗНО з української мови.

Однією з цілей проекту «Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів шкіл національних меншин України: фокус на багатоетнічні райони на кордоні з ЄС» було з'ясування планів випускників шкіл щодо подальшого отримання вищої освіти.

Значна частина опитаних респондентів має намір продовжити навчання у ВНЗ. Зауважимо, що випускники називали досить складні та перспективні спеціальності, а саме: медичний факультет, інформаційні технології, економіку, інженерію.

Думки респондентів щодо цінності і значущості освіти були схожими у учасників більшості фокус-груп. Наприклад, вони зауважили таке: «Освіта потрібна для мого майбутнього» (далі скорочення: дівчина – дівч., хлопець – хл., Чернівецька область – Черн. обл. та Закарпатська область – Закарп. обл.) (дівч., Черн.обл.); «вступ – ознака успішності, це дає можливість успішного працевлаштування» (хл., Черн. обл.); «люди з вищою освітою отримують більшу зарплату» (хл., Черн. обл.); «легше знайти роботу, якщо є хоча б якийсь диплом» (2 хл., 2 дівч., Черн. обл.).

Частина учасників фокус-груп орієнтована на отримання конкретної професії, з якою хотіли би пов'язати своє життя (хл., Черн. обл.). А респондентка В (дівч., Черн. обл.) вважає, що освіта дає можливість мати професію, гарну роботу, вміти забезпечити себе.

Наступна група школярів звернула увагу на інший бік отримання освіти – «освіта дає нові знання і нові можливості» (дівч., Черн. обл.), «це цікаво» (дівч., Черн. обл.), «за допомогою отримання освіти можна стати більш самостійними» (2 ді., Черн. обл.). Також «навчання у ВНЗ сприяє появі нових друзів та формуванню світогляду» (хл., Черн. обл.).

Наступна респондентка зауважила, що «отримання освіти – це можливість вирватись із села. У місті легше жити, можна більше часу витратити на себе, наприклад, читати» (дівч., Черн. обл.).

Мотивація до продовження навчання у системі вищої освіти в Україні пов'язана і з віком учасників дослідження, і з особливостями соціально-економічної та політичної ситуації в Україні. Зокрема, частина учасників фокус-груп вважає, що навчання у вишах дасть їм можливість продовжити дитинство (дівч., Закарп. обл., хл. і дівч. Черн. обл.). До цієї ж групи можна віднести відповіді школярів, яким «страшно бути далеко від рідних» (дівч., Черн. обл.), або «тут наше рідне місто» (дівч., Черн. обл.). «Якщо вдома готують, буде все, що поїсти, якщо в Ужгороді, то самій про себе треба піклуватись – прати собі і т. ін.» (дівч., Закарп. обл.). «Краще думаю над тим, щоб залишитися тут» (дівч., Закарп. обл.).

Продовження навчання в Україні пов'язане як з особистим вибором, так і з підтримкою рідних, особливо батьків, та прикладом старших братів і сестер («Знайомі, друзі або рідні вчилися і вчаться», дівч., Закарп. обл.).

Досить велику групу складають респонденти, які вважають, що «після вищого навчального закладу можна отримати вищу зарплату», «більше можливостей в роботі». Ті ж, хто бажає навчатись, хочуть більш престижної роботи (дівч., Черн. обл.), а також вважають, що це – отримання можливості стати більш самостійними (дівч., Черн. обл.).

Отже, відповіді респондентів відбивають різну мотивацію до отримання вищої освіти.

Також хотілося би зауважити, що особливості громади безпосередньо позначаються на всіх аспектах життя її членів, в тому числі і на цінності вищої освіти для них. Наприклад, в одному із сіл Чернівецької області, де проводилось дослідження, потужна протестантська громада. Як відомо, протестанти в Україні орієнтовані на такі сфери зайнятості, які не вимагають вищої освіти (будівництво, ремонтні роботи, шиття), тому не випадково з 30 випускників школи цього села планують вступати до ВНЗ лише четверо.

У процесі проведення фокус-груп організаторів цікавило, які перепони існують в доступі до отримання вищої освіти. Причини того, що

школярі не прагнуть отримувати вищу освіту, можна поділити на дві групи – об'єктивні і суб'єктивні.

До суб'єктивних можна віднести ті, які пов'язані з особистістю школяра. Учасники фокус-груп зауважили, що «батьки пропонували їм навчатися, вони самі не хочуть» (хл., Черн. обл.), «не хочуть витратити 5 років життя» (хл., Черн. обл.), «навчання забирає багато часу» (хл., Черн. обл.). Дехто пояснював небажання продовжувати навчання власними лінощами (хл., Черн. обл.) та небажанням вчитися (дівч., Черн. обл.). Серед тих респондентів, хто планує отримати робітничі професії, переважає матеріальна мотивація: «Отримувати хороші гроші вже, одразу» (дівч., Черн. обл.). Зауважимо, що ті випускники, які не бажають продовжувати навчання, мають досвід роботи на полі, на тракторі («Трактористом хочу бути. Дуже легко, ми уже працюємо на полі. Ну, це стабільний заробіток»), допомога слюсарем («Дідо був слюсарем. Так, але я віднедавна лише почав з дідом працювати, брат хотів і теж пішов на слюсаря», хл., Закарп. обл.).

Цікаво, що частина респондентів мала досвід роботи в Угорщині: «Часто працювали нелегально або роботодавці були нечесні. За кордоном їм не виплачували повністю зарплату або «розводили» (дівч., Закарп. обл.).

До об'єктивних причин можна віднести такі, як «немає матеріальної можливості» (дівч., Черн. обл.). Не дивлячись на те, що такий варіант відповіді пролунав лише один раз, не варто відкидати цього мотиву як одного із впливових. Крім того, можливості якісно підготуватися до ЗНО у сільських дітей суттєво гірші («У нас набагато гірші умови навчання, ніж в місті» (дівч., Черн. обл.). Попри те, що учасники опитування відзначають значну допомогу в підготовці до ЗНО з боку шкільних вчителів, тим не менш суттєва частина часу дітей припадає на «допомогу батькам по господарству» (дівч., Черн. обл.), що не дозволяє їм повноцінно готуватися до ЗНО.

Також діти нарікають на складність шкільної програми, тому вони «лякаються, що у ВНЗ буде ще важче» (дівч., Черн. обл.), причому їх лякає і процес адаптації.

Але серед найважливіших причин того, що діти не прагнуть отримувати вищу освіту – те, що отримання вищої освіти не дасть можливості заробляти «більші гроші, ніж її неотримання» (дівч., Черн. обл.). Учасники більшості фокус-груп зауважують, що особисто знають дуже багато тих, хто закінчив університет, а роботу за фахом не знайшов (хл., Черн. обл.). Отже, наявний особистий досвід школярів щодо можливостей працевлаштування випускників вищих навчальних закладів свідчить про необов'язковість отримання вищої освіти для досягнення життєвого успіху.

Опитування випускників сільських національних шкіл дає можливість вивчити поширеність емігрантських настроїв щодо отримання вищої

освіти за кордоном. Результати дослідження свідчать, що стратегії поведінки румуномовних та угорськомовних випускників відрізняються. Зокрема, серед румуномовних випускників Чернівецької області незначна кількість хотіла би навчатися за кордоном. Якщо звернути увагу на те, що 9 із 65 (14 %) учасників фокус-груп планують вступати за кордон, то можна зробити висновок, що освітня міграція серед випускників шкіл з румунською мовою навчання поширена незначно.

На противагу цьому, близько 40 % учасників фокус-груп в Закарпатті своє майбутнє навчання або працевлаштування пов'язують із закордоном. «Спочатку Угорщина, а далі Західна Європа» (хл., Закарп. обл.). «Угорщина, Німеччина, Чехія, Австрія» (хл., Закарп. обл.). «Там більше розвивається промисловість і кращі зарплати» (хл., Закарп. обл.). Можна припустити, що подібна ситуація пояснюється відмінностями в політиці сусідніх держав, орієнтованими на національні меншини. Зокрема, уряд Румунії виділяє значно менші кошти на отримання вищої освіти представниками румунської та молдавської національностей. На противагу цьому, уряд Угорщини витрачає щороку великі кошти не тільки на стипендії та пільгові місця у ВНЗ Угорщини, але й здійснює матеріальну підтримку угорцям Закарпаття, починаючи з оплати харчування в дитячих установах та школах.

Ті, хто бажають навчатись за кордоном, хочуть більш престижної роботи (дівч., Черн. обл.), а також вважають, що це – отримання можливості стати більш самостійними (дівч., Черн. обл.). Школярі, орієнтовані на навчання за кордоном, вважають, що там навчатися цікавіше, а також якість навчання там вища («наприклад, в Італії викладачі кращі») (хл., Черн. обл.). Головними причинами вибору Угорщини для подальшого навчання є: більше можливостей і перспектив; кращий рівень викладання, визнання дипломів в Європі («В Угорщині вищий рівень викладання, багато студентів по обміну, а тут немає» (дівч., Закарп. обл.; дівч., Черн. обл.); вже навчались або навчаються рідні брати і сестри; складність і незнання української мови для більшої частини опитаних («Українське ЗНО відбиває бажання вчитись, в основному українська мова є бар'єром» (хл., Закарп. обл.). Основним джерелом отримання інформації про освіту або роботу є розповіді знайомих або родичів, що вже знаходяться за кордоном («По розповідях» (два хлопця, дві дівчини, Закарп. область).

Крім того, життєві перспективи наших громадян за кордоном більші, а також більша оплата праці (хл., Черн. обл.). Учасники дослідження, налаштовані на виїзд на навчання, припускають, що за кордоном легше жити (хл., Черн. обл.).

Ще один мотив освітньої міграції – низька успішність у вітчизняній школі, за кордоном легше вступити («Для того, щоб вступити в Україні,

треба було краще вчитися» (хл., Черн. обл.)). Наприклад, дівчина з Чернівецької області розповідає: «Якщо добре здам ЗНО, буду поступати в Чернівці, якщо ні – за кордон». Отже, отримання низьких балів із ЗНО і зниження шансів вступити на бюджетну форму навчання може зумовити відтік частини випускників до закордонних ВНЗ. Можна припустити, що у випадку скорочення державного набору при можливості лише платної форми навчання абітурієнти будуть віддавати перевагу закордонному диплому, до чого треба бути готовою вітчизняній системі освіти. Крім того, етнічні меншини Буковини та Закарпаття мають певні пільгові програми для отримання освіти на їх історичній батьківщині.

У процесі дослідження учасники фокус-груп із Закарпаття зауважили, що вони не розмовляють українською мовою, навіть при тому, що вчать її з другого класу школи. Це викликає їхню невпевненість у можливості складання ЗНО: «Основна складність – це ЗНО з української мови. Важко твір написати, навіть питання не зрозуміли і тему твору» (дівч., Закарп. обл.). Випускники сільських шкіл зауважують, що учням з міських шкіл легше поступити до ВНЗ у зв'язку з тим, тому що вони краще знають українську мову (4 дівчини, 2 хлопця, Закарпатська область), «Міським легше поступати, бо там діти знаходяться в українському середовищі і краще знають українську мову, ніж ми» (дівч., Закарп. обл.; дівч., Черн. обл.). «Українську мову зрозуміти важко. Важко даються українські народні приказки саме угорцям» (дівч., Закарп. обл.).

Варто відмітити відсутність побоювань з приводу майбутнього навчання та адаптації в Угорщині. «Труднощів немає в адаптації» (дівч., Закарп. обл.). Більшість опитаних говорили про досвід навчання родичів та знайомих в освітніх закладах, куди вони планують поступати.

За умови вступу до університету за кордоном місцем проживання для опитаних респондентів буде гуртожиток («Гуртожиток, тому що дешевше» (дівч., Закарп. обл.; хл., Черн. обл.)). Отже, громадяни України можуть отримувати безкоштовне навчання та стипендії на історичній батьківщині.

Щодо перспективи майбутнього працевлаштування та проживання, то відповіді досить песимістичні, тому що більшість не планує повертатись додому: «За кордоном буду жити однозначно, можливо Угорщина, але хотілося б ще далі...в Європу» (дівч., Закарп. обл.). «Залежить від того, які будуть можливості, пропозиції, хочу працювати за кордоном..., але в Україні – ні в якому разі! Дуже сумне майбутнє» (хл., Закарп. обл.). Досить часто звучали думки, що в країні не буде змін, і головне, що від них нічого не залежить («Погана країна, якщо за 10 років нічого не змінилося, то і зараз нічого не зміниться» (дівч., Закарп. обл.), «Можливо, наступне покоління буде жити краще» (дівч., Закарп. обл.).

Молодь Закарпаття розглядає ситуацію в Україні негативно, особливо війну, корупцію, рівень життя, заробітну плату. Щодо майбутнього

Закарпаття, то нерідно школярі висловлюють думку, яка, швидше за все обговорюється в родині, а саме приєднання до Угорщини, і це насторожує («Всі пропонують з'єднати територію України та Угорщини» (дівч., Закарп. обл.).

Порівняння відповідей учасників фокус-груп з Закарпаття та Буковини дало можливість помітити різні стратегії випускників шкіл з вказаних прикордонних областей. Зокрема, практично всі випускники з Закарпаття, що планували продовжувати навчання в Україні, відвідували репетиторів, підготовчі курси та додаткові заняття. В основному це заняття з української мови, рівень володіння якою виступає суттєвим бар'єром, перешкодою до отримання вищої освіти. Це стосується і про належне складання ДПА з української мови, що є умовою отримання атестату зрілості. У свою чергу, випускники румуномовних шкіл з Буковини згадували, що шкільні вчителі надають значну допомогу в підготовці до ЗНО.

Також відмінність буковинських та закарпатських випускників спостерігається в тому, що румуномовні буковинці більш відкриті до спілкування з представниками інших етнонаціональних груп. Зокрема, більшість з них заявила, що мають серед друзів представників інших національностей, в тому числі за кордоном. У той же час, випускники угорського походження говорили про відсутність друзів та контактів з представниками інших національностей. Хоча й висловлювали бажання контактувати, у майбутньому познайомитись і відвідати інші країни є.

У відповідях респондентів часто лунала думка, що Угорщина розглядається як стартовий пункт для отримання освіти, набуття досвіду, а далі вони збираються їхати до Західної Європи («Спочатку Угорщина, а потім буде видно, але в Україні – ні в якому разі!», хл., Закарп. обл.).

Чи існують відмінності між чоловіками і жінками в плані необхідності для них вищої освіти? На це питання респонденти не давали одностайної відповіді. Наприклад, одна із учасниць дослідження зауважила, що «для чоловіків освіта важливіша, бо він – головний в сім'ї», (дівч., Черн. обл.). У той же час, інша школярка заперечила: «І для хлопців, і для дівчат вища освіта важлива – всі повинні працювати» (дівч., Черн. обл.). «У подальшому житті всім знадобиться освіта хлопцям чи дівчатам» (дівч., Закарп. обл.). «Це від людини залежить» (хл., Закарп. обл.).

Цікаво, що хлопці продемонстрували більше неприйняття гендерних стереотипів: «Жінкам вища освіта важливіша, чоловіки і так можуть знайти фізичну роботу, щоб утримувати сім'ю, жінки з вищою освітою будуть отримувати більше» (хл., Черн. обл.).

Отже, серед учасників дослідження більшу прихильність до гендерних стереотипів продемонстрували дівчата.

Порівняння результатів ЗНО за областями, в яких проводилось дослідження, дозволило помітити деякі особливості, пов'язані, ймовірно, з особливостями їх етнічної структури. Зокрема, в таблиці 1 помітні відмінності в низькій успішності написання ЗНО в 2 регіонах – Закарпатській та Чернівецькій областях (див. табл. 1).

Таблиця 1 - Результати ЗНО з української мови

Області	Не склав	100-120	120-140	140-160	160-180	180-200
Закарпатська	29,5	26,3	14,6	10,9	10,9	7,8
Чернівецька	23,6	27,1	17,3	11,2	11,7	9,1
Україна загалом	9,7	17,9	19,0	17,6	19,7	16,1

Джерело: (Офіційний звіт про проведення ЗНО, 2016)

Міністр освіти та науки України Лілія Гриневич, перебуваючи з візитом у Чернівцях, пояснила, чому Чернівецька область зайняла передостаннє місце в країні з ЗНО з української мови та літератури. «В українських школах, де навчаються меншини, особливо з відмінних від української мовних груп, складно вивчати українську мову. Особисто мені здається, що нам слід збільшувати як кількість годин на вивчення української мови та літератури, так і якість викладання. Ці діти, не маючи доброї мовної підготовки, отримують потім менші шанси вступати у вищі навчальні заклади, саме в Україні. Це одна з проблем, яку треба вирішувати і вона є специфічна для Чернівецької області» (Гриневич, 2016 р.).

Нижченаведена таблиця наочно демонструє, що в області є чотири райони, для яких притаманна значна питома вага учнів, які навчаються румунською мовою (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Розподіл учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів за мовами навчання по містах та районах на початок Чернівецької області 2013/14 навчального року (у таблиці вказані лише ті райони, в яких є румунські школи)

Райони області	Всього учнів (осіб)	Навчалися мовою (осіб)			Питома вага учнів, які навчалися, %		
		Українською	російською	румунською	українською	російською	румунською
Чернівецька область	95887	81496	299	14092	85,0	0,3	14,7
м. Чернівці	23268	22665	157	446	97,4	0,7	1,9
Герцаївський район	4210	282	-	3928	6,7	-	93,3
Глибоцький	8896	6009	-	2887	67,5	-	32,5

район							
Новоселицький район	7692	4187	-	3505	54,4	-	45,6
Сторожинецький район	12604	9278	-	3326	73,6	-	26,4

Джерело: (Загальноосвітні навчальні заклади на початок 2014/15 навчального року: Статистичний бюлетень, Головне управління статистики у Чернівецькій області.2014)

Як бачимо, у включених до таблиці районах спостерігається значна кількість учнів, що навчаються румунською мовою, і це безпосередньо позначається на успішності з української мови (див. табл. 3).

Таблиця 3 – Результати ЗНО з української мови (Чернівецька область та румуномовні райони)

Райони області	Всього	Початковий рівень (1-3)	Середній (4-6)	Достатній (7-9)	Високий (10-12)
Чернівецька область	5542	29,57	35,71	22,84	11,87
м. Герца	44	43,18	29,55	18,18	9,09
м. Новоселиця	55	14,55	36,36	32,73	16,36
м. Чернівці	1148	8,1	25,52	36,67	29,70
Герцаївський район	313	58,47	29,07	10,54	1,92
Глибоцький район	606	39,27	38,78	15,02	6,93
Новоселицький район	523	43,21	39,77	13,19	3,82
Сторожинецький район	750	45,87	35,47	13,20	5,47

Джерело: (Регіональні дані ЗНО,2016)

Таке пояснення можна застосувати і для пояснення найгірших результатів ЗНО у країні з української мови в Закарпатській області, де компактно проживають угорці (див. таблицю 4).

Таблиця 4 – Результати ЗНО з української мови (Закарпатська область)

	Всього	Початковий рівень (1-3)	Середній (4-6)	Достатній (7-9)	Високий (10-12)
Закарпатська область	8166	37,28	31,21	21,58	9,93
м. Берегове	220	35,91	25,45	29,55	9,09
Берегівський район	261	83,14	11,49	4,21	1,15

м. Рахів	136	29,41	38,24	27,21	5,15
Рахівський район	879	42,66	39,14	14,68	3,53
м. Тячів	134	32,09	40,03	20,15	7,46
Тячівський район	1341	50,34	36,24	10,44	2,98
м. Чоп	50	46	26	18	10
Виноградівський район	771	39,43	30,22	22,05	8,30
Іршавський район	739	37,48	30,45	23,14	8,93
Мукачівський район	406	39,41	33,50	19,21	7,88
Свалявський район	177	39,55	25,42	19,77	15,25
Ужгородський район	359	44,29	35,93	17,27	2,51
Хустський район	735	45,17	34,15	18,23	2,45

Джерело: (Регіональні дані ЗНО, 2016)

Результати ЗНО з історії України також підтверджують нашу гіпотезу (див. табл. 5).

Таблиця 5 – Результати ЗНО з історії України

Області	Не склав	100-120	120-140	140-160	160-180	180-200
Закарпатська	30,8	31,4	18,7	10,1	6,3	2,7
Чернівецька	31,6	27,7	18,5	10,3	7,9	4,0
Україна в цілому	14,2	24,3	24,5	17,7	12,9	6,4

Джерело: (Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, 2016, 100)

Як видно з таблиці 5, знову Закарпатська і Чернівецька області продемонстрували найнижчі результати в Україні.

Таблиця 6 – Результати ЗНО з математики

Області	Не склав	100-120	120-140	140-160	160-180	180-200
Вінницька	17,1	26,4	22,8	18,7	11,3	3,7
Волинська	11,7	24,1	24,3	19,1	14,7	6,1
Дніпропетровська	14,6	25,5	21,9	19,2	13,3	5,5

Донецька	15,4	25,1	23,8	18,9	12,0	4,8
Житомирська	19,8	28,1	21,1	16,6	11,1	3,3
Закарпатська	19,9	24,9	22,3	17,2	11,9	3,8
Запорізька	16,2	26,9	23,8	18,5	10,7	3,9
Івано- Франківська	15,2	22,6	22,1	19,8	13,9	6,4
Київська	13,6	24,7	23,3	20,4	12,8	5,2
Львівська	10,8	18,6	19,9	22,7	19,2	8,8
Харківська	13,6	23,7	22,3	20,5	14,2	5,7
Чернівецька	23,2	28,0	19,3	15,4	10,4	3,7
Україна	14,7	24,2	22,1	19,5	13,7	5,8

Джерело: (Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, 2016)

Слід звернути увагу на надзвичайно низькі бали з математики в усіх областях. Володимир Ковтунець наголосив: «Цьогорічні результати ЗНО з математики – вирок нашій освіті. Математична освіта в державі зруйнована, її немає». Як зауважив експерт, майже третина випускників, за результатами, не мають належного рівня знань (Ковтунець, 2016).

Згідно даних таблиці 6, відмінності між областями несуттєві. Ймовірно, мова навчання не впливає значно на успішність учнів з точних дисциплін, мова формул міжнародна, тому конкурентна спроможність учнів національних шкіл може підвищитись у випадку покращення знань з української мови. Вбачається доцільним збільшення кількості годин на вивчення української мови в національних школах.

Отже, учасники дослідження продемонстрували, що освіта посідає значне місце в структурі їхніх ціннісних орієнтацій.

Та частина випускників, яка не планує продовжувати навчання, орієнтована на матеріальні цінності, вони хочуть заробляти гроші одразу після закінчення школи (а частина респондентів працювала разом з старшими родичами ще під час навчання в школі). Таких випускників більше серед буковинців.

Негативний досвід у питаннях працевлаштування, який старшокласники спостерігають на власні очі, також працює на користь їхнього рішення не продовжувати навчання. Частина випускників пояснює свою відмову матеріальними труднощами, складністю шкільної програми, гіршими можливостями якісно підготуватися до ЗНО у сільських школярів, в тому числі через необхідність допомагати батькам по господарству.

Міграційний потенціал випускників шкіл зазначених областей відрізняється: у Чернівецькій області планували виїхати на навчання 14 % респондентів, в Закарпатті – 40 %. Не останню роль серед причин такої

ситуації відіграє політика уряду Угорщини, спрямована на залучення закарпатських мігрантів до виїзду на історичну батьківщину, а також особлива ситуація в Україні, що спричиняє більший вплив виштовхуючих факторів міграції.

Аналіз статистичної інформації з результатів ЗНО дозволяє зробити висновок, що у місцях компактного проживання національних меншин в національних школах вивчення української мови та історії України відбувається не на належному рівні.

Недостатнє володіння державною мовою обмежує можливості соціалізації молодих людей, їхньої професійної реалізації та кар'єрного росту, що може призвести або до збільшення кількості емігрантів з числа даної національної спільноти, або ж до посилення відособленості групи від суспільно-політичних процесів в державі, що в стратегічній перспективі може спричинити дезінтеграційні процеси.

БІБЛІОГРАФІЯ

Андерсон, Н.В. Шмыткова, А.В. (2013) Типологізація приграничних регіонів України на основі євроінтеграційного признака с особым акцентом на украинско-венгерское пограничье. Вестник ТГУ, Т.18, Вып.2, 555-559.

Baranyi, B. (2005) A Spreading Europe: New Challenges to Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation. Eurointegration Challenges in Hungarian-Ukrainian economic relations. Budapest.

Ковтунець, В. (2016) Відомі порогові бали ЗНО-2016 з української, історії, математики. http://www.eduget.com/news/vidomi_porogovi_bali_zno-2016_z_ukrainskoi_istorii_matematiki-1651 (access date 26.05.2016)

Гриневич, Л. (2016) У чому полягає освітня проблема на Буковині? <https://pogliad.ua/news/education/ministr-osviti-vvazhae-scho-chernivecka-oblast-pase-zadnih-po-zno-z-ukrayinskoyi-movi-cherez-nacmeshini-309856> (access date 30.08.2016)

Державний комітет статистики України. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.

Косташук, І. (2004) До питання про етапи формування національного складу населення Чернівецької області. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис, Вип. 2 (10), 76-81.

Загальноосвітні навчальні заклади на початок 2014/15 навчального року: Статистичний бюлетень, Головне управління статистики у Чернівецькій області. <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/publiy/osvita/bul/ZNZ.pdf> (access date 10.12.2014)

Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. <http://zakarpattya.net.ua/News/64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-cyfr-y-i-fakty> (access date 30.06.2010)

Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної освіти. Т. 1., 96.

Пилипенко, Т. (2009) Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах. Форум націй. № 4/83. <http://www.forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html> (access date 26.04.2009)

Регіональні дані ЗНО-2016. Український центр оцінювання якості освіти. <http://stat.testportal.gov.ua/>

Угорські радикали вже закликали закарпатських угорців до створення Притиснянського району. <https://tsn.ua/ukrayina/prava-yes-ta-zbilshennya-groshovoyi-dopomogi-yak-ugorski-politiki-rozhituyut-situaciyu-na-zakarpatti-668238.html> (access date 07.06.2016)

Флорида, Р. (2005). Креативный класс: люди, которые меняют будущее [пер. с англ.]. М. : Издательский дом "Классика-XXI".

Ясинчук Л., (2016) П'ять шляхів втечі з України. <http://www.expres.ua/main/2016/05/10/185619-pyat-shlyahiv-vtechy-ukrayiny> (access date 10.05.2016)

MIGRATION ORIENTATIONS OF NATIONAL MINORITIES SCHOOL GRADUATES OF CHERNIVTSI AND TRANSCARPATIA DISTRICTS BORDER REGIONS (BASED ON THE FOCUS-GROUPS' RESULTS)

Tetyana Medina – Candidate of Social Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology and local government, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Research interests: sociology of education, sociology of migration, gender studies, sociology of family

E-mail: medina.tetiana@gmail.com

Natalia Varha – Candidate of Social Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work, Uzhhorod National University

Research interests: economic sociology, sociology of employment, sociology of migration, sociology of borderlands

E-mail: ignatola23@gmail.com

Ганна Гірник*

СТАН ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ УСТАНОВОК УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена висвітленню стану вищої освіти в Україні та його впливу на формування міграційної установки української молоді. Спираючись на міграційну теорію тяжіння-виштовхування, автор пропонує схему формування міграційної установки студента.

На основі проведеного автором дослідження методом глибокого інтерв'ю проілюстровано декілька проблем вищої освіти в Україні очима молоді, яка виїхала на навчання за кордон. За результатами аналізу даних інтерв'ю в статті показано, що наших респондентів турбує надмірна теоретична спрямованість матеріалу, застарілість навчальних програм, проблеми з реалізацією болонського процесу, бюрократія та невмотивованість викладачів. Подібні недоліки впливають на міграційну установку як важіль виштовхування молоді на навчання за кордоном, оскільки вони відчують необхідність отримати більш якісну освіту.

Ключові слова: вища освіта, освітня міграція, міграційна установка

The article is dedicated to the current state of the Ukrainian higher education and its influence on migration intention of Ukrainian youth. Author offers a scheme of formation of students' migration intention, which is based on the push-pull factors theory.

Number of Ukrainian higher education problems is described in assessments of young Ukrainians, which have experience of education abroad. The assessments are taken from the analysis of interviews from the author's research. Young Ukrainians are concerned about the overtheoretical direction of material, outdated curriculum, problem with The Bologna process realization, bureaucracy and unmotivated professors. Such drawbacks influence on migration intention as push factor for Ukrainian youth to educational migration as they fill the need to get more qualitative education.

Keywords: higher education, educational migration, migration intention

У зв'язку поглибленням інтеграції України в Європейський освітній простір, збільшенням ролі Інтернету в отриманні інформації й комунікації а також вже закладеною основою для міжнародної мобільності студентів та викладачів, питання важелів, які спонукають студентів виїздити на навчання за кордон, стає все гострішим. Сучасні студенти мають багато опцій, що підвищують бажання отримати вищу освіту за кордоном – як платно, так і безкоштовно. Досить часто молодь обирає продовження навчання за кордоном відразу по закінченню середньої освіти в Україні або після здобуття певного рівня вищої освіти в Україні (наприклад, для

***Ганна Гірник** – аспірантка Інституту соціології Національної академії наук України

Наукові інтереси: соціологія молоді, соціологія міграції, соціологія освіти

E-mail: girnyk.anna@gmail.com

отримання ступеня магістра або змінює фах та вступає заново на бакалаврат). Саме друга група має можливість порівняти стан вищої освіти в Україні та за кордоном, що привернуло нашу дослідницьку увагу саме до таких студентів. Такий підхід, на наш погляд, дає змогу вивчати досить широке коло соціологічних проблем, зокрема – міграційну поведінку, оцінку стану вищої освіти, переваги та недоліки різних освітніх систем, проблеми адаптації. У цій статті ми зупинимось на дослідженні впливу сучасного стану вищої освіти в Україні на формування міграційних установок української молоді на навчання за кордоном.

Л. Рибаківський та Т. Юдіна пропонують визначати міграційну поведінку як вид соціальної поведінки, що включає певні дії та вчинки, пов'язані з просторовим переміщенням населення. На думку вчених, вона включає діяльність, що спирається на міграційний досвід з підготовки переміщень і відмови від них, безпосередньо сам міграційний акт (реальну поведінку), а також діяльність у процесі приживання (Юдіна, 2012). Українська дослідниця І. Прибиткова відмічає, що в рамках вивчення міграційної поведінки досліджуються соціально-психологічні аспекти індивідуального, групового та масового ставлення людей до зміни місця їх проживання. Територіальні переміщення індивідів відбуваються в деякому соціально-просторовому континуумі, який вищезгадана соціологиня визначає як простір можливостей та стимулів, кожна точка якого характеризується деяким набором життєвих благ та сприймається людьми з позицій і в контексті якості життя (Прибиткова, 2007). У процесі дослідження міграційну поведінку можна розглядати як результат індивідуального вибору, що залежить від низки факторів – географічних, економічних, екологічних (Сараєва, 2011).

На думку Т. Юдіної, поведінка включає не тільки систему вчинків, а й містить в собі весь досвід соціальної активності особистості в тому ж конкретному середовищі. Цей соціальний досвід накопичується все життя як оцінка власних і чужих дій, тому важливе значення має і накопичення «чужого» досвіду в процесі як спостереження, так і засвоєння інформації. Міграційна поведінка включає як стан потенційної міграції, так і реалізацію цього стану – зміни місця проживання. Перетворення першого в друге багато в чому залежить від міграційного досвіду, особливостей індивіда і його ціннісних орієнтацій, але головним чином – від структури потреб. Потреба – центральне поняття при характеристиці механізму формування соціальної, в тому числі міграційної поведінки (Юдіна, 2007).

Міграційна установка – це психічний регулятор поведінки, схильність особистості до зміни місця чи умов життя. Міграційна установка відображає готовність до певного результату міграційної поведінки. Відомості про міграційні установки зазвичай отримують шляхом соціологічних опитувань потенційних мігрантів. Спонукальним

моментом міграційної установки є міграційна мотивація (Потильчак, 2007).

Міграційні установки можуть проявлятися в життєвих стратегіях студентів. Так, свого часу у 2001 році у дослідженні «Російські студенти за кордоном: перспективи повернення в Росію» було виявлено тенденцію, що за рівнем освіти, отриманої в Росії, – мігрантами є представники молодіжної еліти: кожен другий освітній мігрант мав закінчену вищу освіту, кожен десятий закінчив аспірантуру без захисту дисертації, а низка осіб навіть захистили кандидатські. Лише 1 з 4 осіб перед виїздом з Росії не мала вищої освіти, тобто був власне студентом. Тобто близько 70% освітніх мігрантів, виходячи з російських норм, можна з повним правом назвати молодими вченими та спеціалістами (Леденева, 2002).

Інколи міграційні установки пропонують визначати як сформоване уявлення про те, де індивід хотів би проживати (а в нашому випадку ще й отримати/продовжити вищу освіту): якщо він планує (думає, заявляє про це чи готується) переїхати, то міграційні установки будуть (поки) нереалізованим бажанням змінити місце проживання. Сама установка містить в собі лише наявність бажання або планів у індивіда, але не означає їх обов'язкову реалізацію. Про відсутність міграційних установок у індивіда можна говорити, якщо він не планує залишати територію проживання, не хоче переїжджати і взагалі не замислюється про еміграцію. У рамках дослідження С. Райт під керівництвом М. Моїсеєнкова, виділялися наступні характеристики міграційних установок індивіда: наявність/усвідомленість міграційних установок – індивід визначився, хоче чи не хоче покинути територію; спрямованість міграційних установок – де би хотів мешкати індивід; сформованість міграційних установок. Остання характеристика може проявлятися в трьох аспектах: індивід хоче виїхати, проте не має чіткого уявлення куди, як це відбуватиметься, яким буде результат (низька ступінь сформованості); індивід хоче виїхати і може озвучити приблизний план дій щодо того, як він буде реалізовувати своє бажання (середня ступінь сформованості); зроблено перші кроки, наприклад, пошук інформації, контактів, отримана віза і т.д. (висока ступінь сформованості) (Райт, 2014).

Ще в середині 1960-х рр. Е. Лі, відштовхуючись від законів Равенштейна, створив нову теоретичну конструкцію, припустивши, що людина приймає рішення про міграцію в залежності від: 1) чинників, які визначаються районом / країною виїзду; 2) факторів, що визначаються районом / країною призначення; 3) «проміжних обставин» (відстань, розвиток транспортної мережі, міграційна політика і т. д.). Е. Лі показав, що міграційні потоки між певними пунктами / районами / країнами відбуваються не тільки тому, що обставини, що впливають на міграцію, сильно локалізовані, але також внаслідок потоку інформації, який

«повертається» з країн призначення через мігрантів, які вже виїхали, і впливає на прийняття рішення про міграцію наступних мігрантів. У результаті цього інформаційного потоку на двох полюсах міграційного вектора структурується уявлення про притягуючі та виштовхуючі фактори, які визначають рішення людей про міграцію (Lee 1966, за: Івахнюк, 2015).

Нині можна додати, що в сучасному світі, що перебуває в стані глобалізації, швидкість передання інформації з країни в країну, від особи, яка виїхала, до решти, пришвидшилась вдвічі. Інформація є легко доступною завдяки мережі Інтернет, мігранти мають форуми, блоги, соціальні сторінки, де діляться своїм досвідом міграції, плюсами та мінусами країни, де вони перебувають.

Т. Маззарол з колегами у 1997 провели дослідження за результатами якого виділили 6 факторів притягування, які впливають на студентів при виборі навчання за кордоном: 1) загальна поінформованість про країну та доступність інформації про неї загалом (зокрема про якість тамтешньої освіти); 2) особисті рекомендації, які особа може отримати від близьких, родичів, друзів та знайомих; 3) питання вартості, які включають вартість навчання, проживання, а також соціальних витрат, які авторами пов'язуються з расовою дискримінацією та криміналом; 4) «середовище», що включає навчальний й природний клімат та спосіб життя; 5) географічна близькість, що пов'язана з географічною (і часовою) близькістю до потенційної країни навчання студента; 6) соціальні зв'язки: чи має студент членів сім'ї або друзів, що живуть в країні призначення і чи навчався хтось з них там раніше. Важелями ж притягування до конкретної інституції було встановлено: якість і репутація установи, визнання кваліфікацій цієї установи у своїй власній країні, членство в міжнародних стратегічних альянсах інститутів, якості персоналу установи, його база випускників та нинішніх студентів, що приїхали з інших країн (Mazzarol, Soutar, 2001).

К. Макреді та К. Такер звертають особливу увагу на наступні три фактори виштовхування: недостатня кількість можливостей вдома; бажання побувати та відчувати на собі культуру та життя іншої країни; «позиціонування» або можливості пересування на наступну освітню ланку або роботу в цій же країні. Факторами притягування для студентів виступають висока якість та спеціалізовані можливості навчання, навчання мовою, яку студенти знають або хочуть вивчити, традиційні зв'язки та діаспора, доступна вартість, міжнародно визнана кваліфікація, перспективи високих доходів, постосвітні можливості кар'єрного росту, хороші перспективи закінчення освіти у межах передбачуваного часу, ефективний маркетинг у країні призначення або розташування установи, підтримка від рідної країни для навчання в конкретній установі й країні а

також міжнародні домовленості спрощеного візового режиму для навчання і роботи під час навчання (Macready, Tucker, 2011).

У контексті теорії раціонального вибору, міграція розглядається як раціональна дія, що збільшує чистий прибуток індивіда. Визначальними факторами у прийнятті міграційних рішень є як людський капітал, так і рівень кваліфікації, що корелює з ймовірністю знайти роботу і рівнем заробітної плати за місцем призначення (виїзду). Модель Де Йонг і Фосетт визначають намір мігрувати у вигляді суми очікуваної користі, за категоріями відповідно до розмірів багатства, статусу, комфорту, пропозицій, автономії, входження в спільноту та моралі (Naug, 2012).

Взаємодії між соціальними мережами мігрантів зробили міграцію простішою за рахунок зниження витрат і ризиків при переселенні. Соціальна мережа відкриває шлях для створення транснаціональних міграційних мереж.

С. Хауг запропонувала багаторівневу модель прийняття рішення про міграцію. На макрорівні факторами, які впливають на рішення мігранта, є економічні умови, міграційна політика, культурний контекст, демографічні та екологічні характеристики. На мезорівні велику роль відіграє соціальний капітал: соціальні мережі в країні походження та виїзду, транснаціональні мережі. На мікрорівні – економічний капітал, людський, культурний, індивідуальні рекомендації та суб'єктивний досвід (Naug, 2012).

Дослідження, проведене у 1999 році під керівництвом А. Де Тінгі та Л. Леденової, виявило, що цілі навчання росіян за кордоном у великій мірі залежать від профілю та регіону навчання. Найбільш амбітні щодо вищих ступенів навчання, тобто отримання ступенів магістра та доктора, є студенти, які навчаються в США, а також студенти, які навчаються на природничо-технічних дисциплінах.

Причинами прийняття рішення про продовження освіти за кордоном є такі:

- можливість побачити світ, знайти нових друзів і т.п.;
- досягнення більшої конкурентоспроможності на західному ринку праці;
- хороші умови праці та високий рівень життя за кордоном;
- висока якість навчання за кордоном;
- досягнення більшої конкурентоспроможності на російському ринку праці.

У цілому по всій сукупності опитаних важливість кожної з причин приблизно однакова, на рівні 50-60 %, за винятком однієї причини - досягнення більшої конкурентоспроможності на російському ринку праці, яку назвало мінімальне число студентів (35%), тоді як більшою конкурентоспроможністю на західному ринку праці стурбовані 53%

опитаних. Це свідчить, принаймні опосередковано, про орієнтованість планів учнів за кордоном, швидше на західний, ніж на російський ринок праці (Леденева, 2002).

Спираючись на теорію тяжіння-виштовхування та опрацювавши фактори, які збільшують ймовірність студентів виїхати на навчання за кордон, за даними вищенаведених досліджень, нами була закладена основа для побудови схеми формування міграційної установки (див рис. 1).

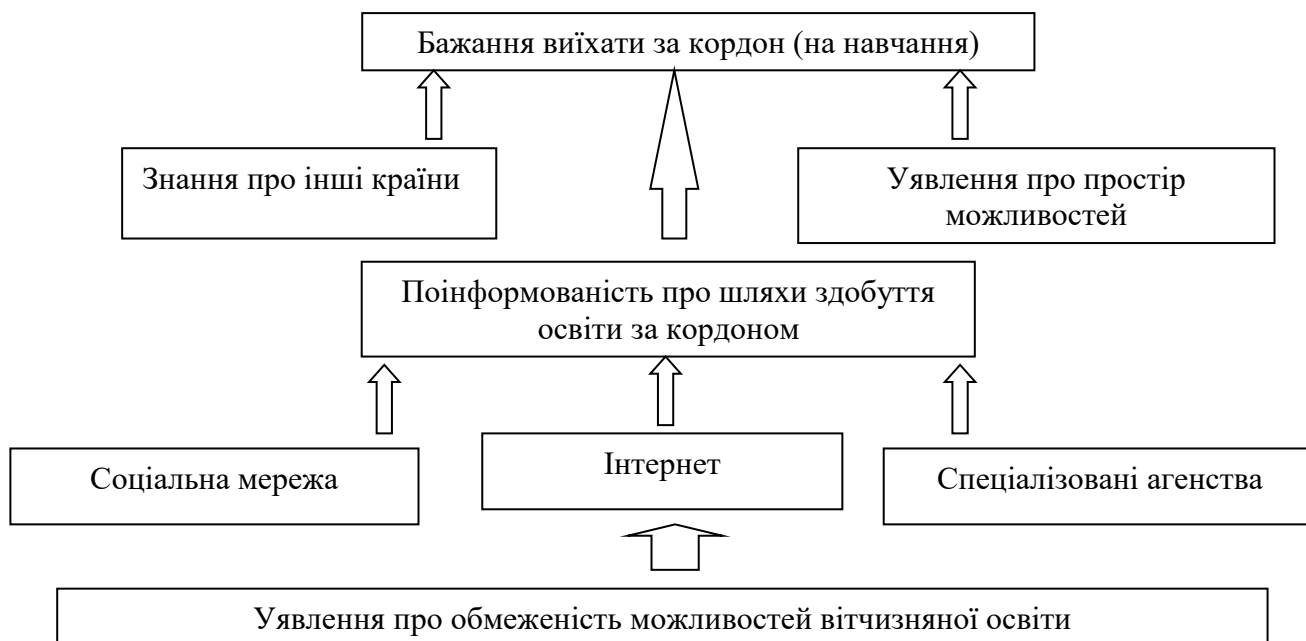

Рис. 1. Схема формування міграційної установки студента

Основним фактором ми бачимо незадоволення можливостями, які пропонує вітчизняна освіта (як індикатори сюди увійдуть якість освіти, престижність, можливості мобільності та працевлаштування, цінність отриманого ступеню, тобто можливості конвертації освітнього (культурного) капіталу у інші типи соціального капіталу). Студент, маючи певну позицію з приводу вітчизняної освіти, може почати шукати альтернативи. Інформацію про освіту за кордоном йому може забезпечити як його оточення (соціальна мережа, особливо, якщо в нього вже є друзі/знайомі/родичі, які мають досвід навчання за кордоном), так і самостійний пошук освітніх програм в Інтернеті чи за допомогою спеціалізованих установ. Актори в його соціальній мережі, в свою чергу, можуть надати йому необхідну інформацію про іншу країну, можливості навчання в ній та простір можливостей, який відкривається в процесі та по закінченню навчання за кордоном. Все це може підштовхнути студента до освітньої міграції.

Фактор вартості був свідомо виключений зі схеми, оскільки є фактором, пов'язаним з фінансовими бар'єрами, а ми розглядаємо радше культурно-інформаційні фактори. Також фактор вартості може усуватися у зв'язку з отриманням студентом гранту. Проте за умови включення в дану модель інших чинників (наприклад, досвіду перебування за кордоном, знання мови, географічного розташування), то, на нашу думку, фінансовий чинник має бути обов'язково включеним.

Протягом 2016 – початку 2017 років нами було проведено дослідження методом глибинного інтерв'ю стосовно причин та факторів, які впливають на рішення української молоді поїхати на навчання за кордон. Респондентами стала українська молодь, віком 18-35, які навчалися або в даний час навчаються в іноземних ВНЗ (30 осіб). Для аналізу до нашої статті виокремлено 28 з них, які також мають досвід навчання в українських університетах.

Говорячи про недоліки та обмеженість української вищої освіти, респонденти в більшості відмічають надмірну теоретичну спрямованість матеріалу та застарілість навчальних програм, що ілюструють цитати наведені нижче. Цитати інтерв'ю надаються мовою респондента, без змін. Також вказані дані респондентів (ініціали, вік, інформація про досвід освіти в Україні, інформація про освіту за кордоном).

Олександр К., 25 років, закінчив бакалаврат з технічної спеціальності, магістратуру в Німеччині: “отсталость тематики, особенно в моей сфере (технической – поясн. автора статьи), когда все меняется чуть ли не раз в полгода, а я сижу, учу как делать еще телефоны, хотя тут (в Германии) ребята осваивают чуть ли не космическую связь, ну очень сильно отстает. И были даже моменты, когда ребята, которые сильно инициативные, они продвигали темы, чтоб им преподаватель хоть что-то рассказал. Было такое, что чуть ли не сами готовили лекции, чтоб другим рассказать. Потому что то, что мы учили, было ну очень старым. Может это какая-то база, основа, но не для нашей специальности. Нельзя делать такую запущенную программу”.

Настя С., 22 роки, закінчила бакалаврат з готельно-ресторанного бізнесу, навчається на бакалавраті в Польщі: “у нас преподаватели теоретики, ну есть там исключения, один преподаватель за 4 года, но в основном они ставят рамки, и когда ставишь вопрос –почему бы вам не рассказать нам вот эту тему, он говорит «это не входит в нашу программу». И когда, например, никогда не забуду, когда у меня был предмет инновации и нам рассказывали про пищевые добавки, я подхожу к преподавателю и спрашиваю «почему пищевые добавки, они давно в прошлом», а он мне говорит «ну у нас в программе так». На самом деле это очень глупо... Мы писали не дипломную, а курсовой проект. Мы строили свой отель с рестораном, после проектировали его с нуля. Это все было

интересно, но это было по ДСТУ 2000 года, отдельно – ресторанный бизнес каждый день меняется, даже то, что было два года назад. И да, мы написали по требованиям, которые на сегодняшний день не соблюдает никто. Ну потому что уже совсем другие стандарты в мире. Мы потратили кучу времени и нервов, спроектировать в архаике, ну и что с этого? Я применю это в жизни? Я потратила большое количество времени в пустую. Просто в пустую. Я считаю наше образование – трата времени”.

Окремо, представники української молоді виділяють проблему продуманості програми загалом, реалізації болонського процесу та пов’язаної з ним системи оцінювання.

Олександр К.: “по курсам особо ничего не выбивалось, но курсы не были особо связаны между собой. То есть ты учишь кусочками отсюда, отсюда, отсюда, а как это связано между собой – ну не работает”.

Артем Б., закінчив бакалаврат з технічної спеціальності, магістратуру в Німеччині: “Болонская система не работала, в реальности все было абсолютно чудовищно... Ситуация была ужасно не проработана плюс эта фишка с кредитами. До сих пор не знаю, как она работает. Мне кажется кредиты выставлялись просто с головы, как оно с чем подвязывалось – не знаю, так что оно было очень ужасно. Но это был первый год. Так что можно сделать на эту поправку”.

Настя С.: “Еще минусы в оценивании. Сначала было набираешь допуск до экзамена, если у тебя 90, то можешь автоматом пройти, но не у всех преподавателей. Не набираешь допуск – идешь на экзамен в любом случае. Некоторые преподаватели не смотрели на семестр”.

Ганна А., 22 роки, бакалавр соціології, навчається в Нідерландах: “Я сначала была очень недовольна. Особенно на первом курсе. Почему я учу все то, что было в школе. Где социология, почему история Украины, украинский язык – зачем мне все это нужно. Я думала это большой минус. Но сейчас я поняла, что это проблема не только Украины”.

Юра З., 26 років, отримав магістра економіки в Україні, вивчає програмування в Польщі: “дуже довго, багато непрофільних предметів, дійсно розтягнуто. От в Польщі, наприклад, навчаються на бакалавраті три роки, магістратура - два. У нас трохи розтянуто в часі і по предметам це навіть видно, дублюються предмети, в першому семестрі на першому курсі, в другому семестрі на другому може бути приблизно те ж саме, бо викладачі потребують навантаження, і це розтягують. Мені здається це можна було більш компактно, більш корисно, практики додати”.

Олександра В., 25 років, отримала магістра журналістики в Україні, бакалавра мистецтвознавства в Італії: “ну вот то, что есть в университетах, когда у тебя контрольная, важный тест, и тебе говорят вот: «вот три книжки по которым ты можешь подготовиться». Ну по большому счету, что это значит? Что ты должна принести эту книжку на экзамен и

попробовать открыть её. Потому что ты явно не способен, они не вычитывают эти книги на своих лекциях. И часто вопросы на контрольных не имеют отношения к тому, что читал лектор на парах. И потом получается история, что твой единственный выход – это списать, потому что ты не можешь выучить три книжки, или там тринадцать”.

Світлана П., 26 років, отримала магістра в сфері видавничої справи та редагування в Україні, навчається на магістратурі в Польщі: “программа реально провал, такое количество теоретической информации, которая не несет никакого смысла. И очень много вот этих предметов типа психоаналитики, психологии. Эта 300 раз история...Я всегда думала, что психология – это классный предмет для журналиста. Но нам его так не читали, потому что такую программу никто не разрабатывал, никто не собирается, и даже не дергается”.

Не обминули студенти й питання бюрократії.

Вероніка В., 26 років, бакалавр соціології, закінчила магістратуру за напрямком «Європеїстика» в Польщі: “дуже багато бюрократичності, звітів, як згадаю це з практики, якісь папірці, копійейст”.

Олександра В.: “а с бюрократией было очень сложно перевестись на индивидуальный график на заочной магистратуре. Они меня так мучали, на ровном месте. Я прилетела из Рима на начитку на первом курсе – и поняла, что это печаль”.

Також молодь відмічала певні проблеми з викладацьким складом.

Олена Ч., 28 років, закінчила бакалаврат на факультеті міжнародної економіки в Україні, мігастратуру в Польщі: “видимо зарплата не слишком высокая, они не сильно заморачивались. Все зависит индивидуально. Но они отсиживали свои часы, а не хотели чему-то научить студентов”.

Вероніка В.: “ну викладачі, до речі, теж такі були, які читали реферати з листочка. Це жахливо. Навіть в університеті Шевченка, я не очікувала”.

Світлана П.: “Больше всего меня смущала неорганизованность учебного процесса, когда преподаватель может не прийти, не прийти две недели подряд, а потом прийти дать тест. Совершенно отсутствует уважение к студенту, манера грубо высказаться и так саркастично пошутить над студентом, который уже совершеннолетний взрослый человек, совершенно никакого уважения”.

В цьому контексті слід відмітити, що окремим питанням інтерв'ю досліджувалась наявність корупції у ВНЗ. Всі учасники відмітили, що про таке чули, але їм особисто не доводилось давати грошові хабарі. Проте відмічались випадки, коли потрібно було купити книгу авторства викладача та прийти з нею на іспит.

Лейтмотивом у молоді, що має досвід навчання за кордоном, проходить думка про зміну прийнятих рамок отримання освіти, наприклад:

“система не ідеальна, не продумана. Очень рано в 16 лет определяться, что ты хочешь в жизни. Мне хотелось бы, чтобы годика три у нас еще было в запасе, как в Германии, а потом уже решаешь, чем будешь заниматься”.

Як ми бачимо, стан вищої освіти в Україні, як його бачить молодь, що взяла участь у нашому дослідженні, цілком перегукується з дослідженням вищої освіти в Україні 2015 року, де було виявлено, що однією з головних проблем освіти в Україні залишається її якість. За результатами соціологічного дослідження «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», більшість українських студентів оцінюють якість вищої освіти в Україні нижче середнього – у 2,8 бала за 5-бальною шкалою (у 2011 році цей показник складав 3,5 бала). Найбільш серйозними проблемами вищої освіти більшість студентів вважає невизнання дипломів більшості українських вузів у світі (51%), невідповідність викладання вимогам ринку праці (41%), корумпованість викладацького складу вузів (39%), низький рівень якості освіти в українських вузах порівняно зі світовим рівнем (32%) (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016, с.52).

Спираючись на результати нашого дослідження та аналізу суміжної літератури, можна зробити наступні висновки:

- сучасний стан вищої освіти України не відповідає уявленням молоді про якісну освіту, еталоном якої, зокрема, виступає якість освіти в закордонних університетах;
- теперішній стан вищої освіти, за оцінками молоді, обумовлений присутністю суттєвих недоліків та проблем в українській системі вищої освіти, зокрема, надмірною теоретичною спрямованістю матеріалу, що викладається, застарілістю навчальних програм, проблемами з реалізацією болонського процесу, бюрократією, невмотивованістю викладачів;
- вищеперелічене впливає на міграційну установку як важіль виштовхування для молоді на навчання за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЯ

Haug S. (2012). Migration and return migration: the Case if Italian Migrants in Germany. <http://www.kakanien.ac.at/beitr/labourmigration/SHaug1.pdf> (access date 1.06.2017).

Macready C., Tucker C. (2011). GLOBAL: Who goes where and why for education? <http://ravilochansingh.com/2011/05/16/the-push-and-pull-of-international-education/> (access date 25.05.2017).

Mazzarol. T., Soutar, G.N. (2001). The Push-Pull Factors Influencing International Student Selection of Education Destination. International Journal of Educational Management, nr.16(2), p. 82-90. <http://www.cemi.com.au/node/253> (access date 3.06.2017).

Ивахнюк И.В. (2015). Развитие миграционной теории в условиях глобализации. Век глобализации, вып.1, 36-51. http://www.socionauki.ru/journal/files/vg/2015_1/pdf/036-051.pdf (access date 15.05.2017).

Леденева Л. (2002). Не потеряет ли Россия своих Платонов и Невтонов? Население и общество. Вып. 55-56. http://www.demoscope.ru/weekly/2002/055/s_map.php (access date 1.06.2017).

Райт С. (2014). Привлекательность территории и миграционные установки студентов. http://www.nsu.ru/exp/2013/8/1/migracionnye_ustanovki_studentov_nsu (access date 12.05.2017).

Потильчак О.В. (2002). Етнодемографія східних слов'ян : курс лекцій: у 2 кн. Кн. 1. Основи етнічної демографії. http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iio_kdsd_etnodemografiya/120.html (access date 3.06.2017).

Прибыткова И. (2007). Миграционное поведение и качество жизни населения в концептуальном и эмпирическом измерениях. Миграция и развитие. Материалы международной конференции (Пятое Валентеевские чтения). Москва: МГУ, 257 – 281 http://i-soc.com.ua/institute/pb_06.pdf (access date 23.05.2017).

Сараева О.В. (2011). Социологический поход к изучению вопросов трудовой миграции населения. Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. VI междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск: СибАК. <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/570-2012-01-17-04-01-35> (access date 16.05.2017).

Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. (2016) Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Ред. Жданов І.та ін. Київ.

Юдина Т.Н. (2007). Миграция: словарь основных терминов: Учеб. Пособие. – Москва: Издательство РГСУ; Академический Проект.

STATE OF THE UKRAINIAN HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF UKRAINIAN YOUTH MIGRATION INTENTION FORMATION

Ganna Girnyk – PhD student, Institute of Sociology of NAS of Ukraine

Scientific interests: sociology of youth, sociology of migration, sociology of education.

E-mail: girnyk.anna@gmail.com

Dorota Szaban*

Beata Trzop*

EMOTIONAL CONDITION OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS – SELECTED AREAS

The main goal of the study is to diagnose selected dimensions of mental health of junior high school students. The empirical base used in the analyses is the results of an auditing study conducted in 2017 among 491 junior high school students in western Poland. The authors attempt to ascertain the extent to which young people experience symptoms of depression, how do young people cope with stress and everyday problems and where they seek help. It is important to assume that mental problems diagnosed during adolescence can transform into serious problems with functioning in an adult world. This is due to the way the disease is defined as a condition that hinders the achievement of social roles (according to Talcott Parsons' theory of health and disease).

Keywords: *mental health, youth, depression, stress, cope with everyday problems, sociology of health and medicine*

Emotional and mental conditions, which include behavioral and mental problems e.g. depression, anxiety disorders, and disruptive behavioral disorders (such as attention deficit hyperactivity disorder, mood disturbances, substance use, suicidal behavior or aggressive behavior) are the leading causes of adjustment problems in adolescents and young people worldwide. The considerations developed in this paper are based on assumptions adopted by Talcott Parsons (1964, see: Domaradzki 2013) regarding the sociological definition of health and disease. According to this definition, health is treated as a sine qua non condition of efficient and effective participation of the individual in social life and their ability to perform social roles. Health disorders are simultaneously treated as "harmful dysfunctions". Health has a significant impact on the ability to fulfill the social roles assigned to the individual. Lack of health significantly limits the functioning of individuals in society. The issue of mental health and indirectly defined an emotional condition plays an important role as well (Adalf, Pagil 2001). The concept of mental health is not clearly defined (Dąbrowski 1985, Dąbrowski 1979). It is commonly understood as the absence of mental illness and disorders, it can also mean even a state of mental

* **Dorota Szaban** – PhD, assistant professor in Institute of Sociology, University of Zielona Gora.

Scientific interests: sociology of youth, sociology of social conflict, new media, methodology of Social research.

E-mail: d.szaban@is.uz.zgora.pl

* **Beata Trzop** – professor in Institute of Sociology, University of Zielona Gora.

Scientific interests – sociology of youth, gender studies, ageing of society

E-mail: b.trzop@is.uz.zgora.pl

balance, the ability to perform social roles, adaptability or the ability to function efficiently in society. It is impossible to fully use each of these approaches in analyzing the mental state of societies. In our study, mental health is defined in terms of self-assessment and internalization. Internalization problems include internal problems, emotional problems, mainly depressive disorders, but also a sense of self-worth, experienced stress and other similar problems. This is a category of opposition to external problems, which are primarily risky behaviors, eg. related to aggression, violence, explicit violations of social norms, criminal behavior or abuse of psychoactive substances. Considering youth, health (especially mental health) is the capital that allows them to realize the intellectual and emotional potential of a human being and to find and play their roles in social life, in the family, at school and at work.

Mental illness is a high source of disease burden across the globe. Mental illness is now understood as largely developmental, with its genesis at least in part in adverse childhood experiences. Mental health and wellbeing is shaped by a complex factors, including genetics, family and peer relationships, psychological and physiological functioning, lifestyle, occupation/education, physical environment, socioeconomic status, cultural factors, and the historical and political context. The interplay of these factors (positive and negative) can be complex, but is well established that the accumulation of risks and adversities over childhood and adolescence increases the risk of poor mental health and developing a mental illness. Mental health has a great importance both in the individual perspective and in whole societies. According to the WHO, depression is ranked high, fourth place among health problems in the world. About 10% of society suffer from it, regardless of age, sex or other social conditions. Despite many complex attempts to determine the nature of depression, it is still a multidimensional disease. The basic category to which the definitions of depression refer are mood disorders. Analyzing the elements related to the mental health of children and adolescents, the question arises - whether the symptoms associated with lowering mood are the result of ordinary sadness associated with experiencing successes and failures, or allow to talk about the occurrence of depression. However, as numerous studies indicate, the "epidemiological assessment of depressiveness among young people causes difficulties resulting from the lack of unambiguous diagnostic criteria". (Trempeła 2017, p. 267). A popular term in relation to the symptoms of depression among adolescents is the concept of depressive masks. Among them we can distinguish somatic masks, school phobias, aversion to activity or provocative behaviors.

The literature on the subject emphasizes that teenagers have emotional variability (which is mainly caused by hormonal changes) (Trempeła 2017, p. 266). It seems that apart from the importance of biological changes, the emotional condition of teenagers is also affected by changes in self-image, self-

esteem, low popularity among peers (which today is much more important due to the functioning of two worlds: real and in the world of social networking), school failures or problems in the family environment. The main aim of the study is to diagnose the mental and emotional condition of junior high school students.

Our attention is devoted to junior high school students. The period of puberty is considered a time of good health, but problems unresolved at this stage of life may generate serious consequences in adulthood and may influence to parameters of the health condition of the society in the future (Liberka 1993, Wojciechowska 2003). We also assume that the transition period translates into not very good assessment of the young people's own well-being, especially in those aspects that are related to mental or emotional condition. The ability to deal with your emotions and find yourself in difficult situations has a more significant impact on everyday functioning than mental abilities and intelligence quotient. Hence the concentration of our attention on the mechanisms of coping with stress and emotions.

Methodology

Bearing in mind that the majority of mental health disorders are the result of adolescence-related processes, the population in the study consists of junior high school students of second grades. The decision about the choice of people aged 14-15 was also dictated by the specificity of education at the lower secondary school level - these are people in the moment of education stability. They are not affected by the transition situation related to the change of school. In addition, these are people who have no major problems with completing the survey. The test sample was purposeful - several schools from the Lubuskie Province and several from Greater Poland were selected so as to be able to capture the diversity resulting from the school's location - other voivodships, in addition - a large city / powiat town / village which may be a significant variable for the conducted analyzes.

Surveys were conducted in March 2017 in junior high schools with the consent of the management of these schools. The auditorium research was carried out with all procedures ensuring anonymity of the responses of students, entire classes and schools. 491 students of the second grades of junior high school took part in the study.

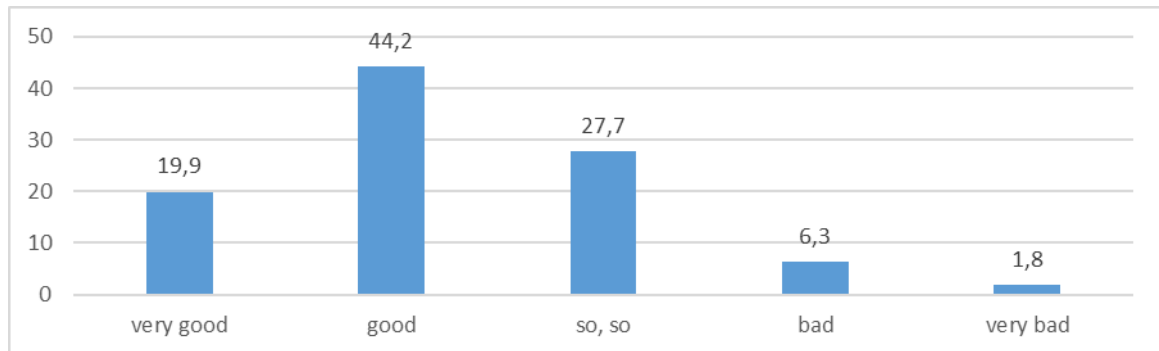
Wellbeing of junior high school students

Emotional wellbeing is not the absence of emotions, but it is your ability to understand the value of your emotions and use them to move life forward in positive directions. Everyday emotional wellbeing also involves identifying, building upon, and operating from your strengths rather than focusing on fixing problems or weaknesses. The better you are able to master your emotions, the

greater your capacity to enjoy life, cope with stress, and focus on important personal priorities.

Mood disorders and discomfort are treated in the European Union as basic indicators of mental health disorders. In the study, 8.2% of junior high school students assess their frame of mind in the last month as bad or very bad, while 64.2% of people rate them as good and very good.

GRAPH 1. ASSESMENT OF WELLBEING (%)

In their declarations, girls more often than boys emphasize a worse mood. We can try to explain this with the biological consequences of adolescence and the greater level of emotional response to reality among girls.

Table 1. Assessment of wellbeing and sex of respondents

Wellbeing	Sex	
	girl	boy
Very bad	2,6%	0,9%
Bad	9,7%	2,3%
So, so	29,5%	24,9%
Good	41,8%	46,9%
Very good	16,4%	24,9%

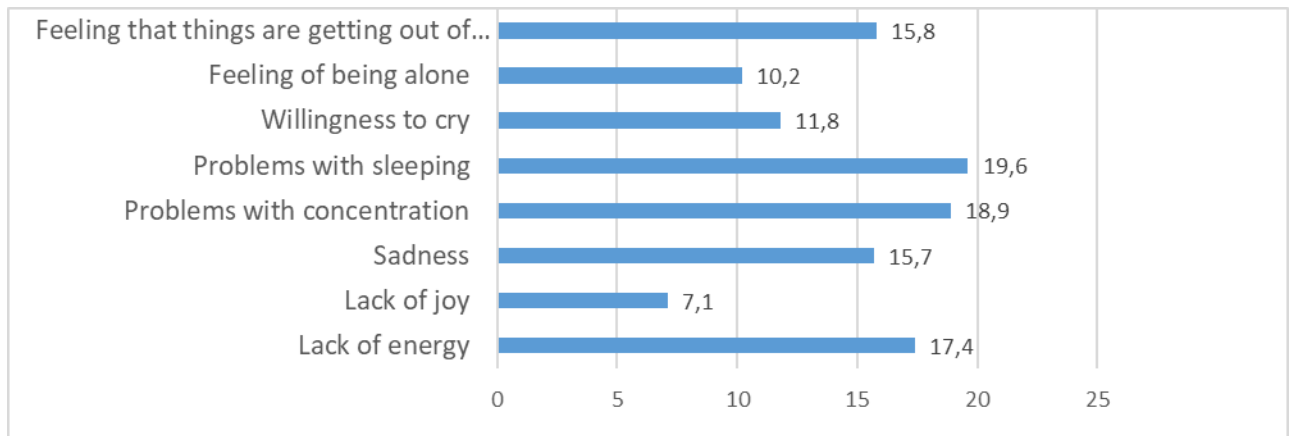
Depression symptoms

Depression is a condition characterized mainly by a deterioration of mood, a decrease in energy, activity and interests. Depression is diagnosed on the basis of symptoms of a different nature and severity, but also the sheer number of these symptoms can also be differentiated. In the last few years, the incidence of children and adolescents to depression has increased, and the age of the appearance of the first depressive episode is decreasing. At the age of 18, up to 20% of people have had at least one depressive episode. Polish analyzes, where depression was defined as a set of symptoms, indicate that during childhood,

symptoms of depression are more common in boys, and from puberty in girls (Kołodziejek 2008).

Using the slightly modified ISC-D scale, it can be assumed that among the examined middle school students the problem of depressive symptoms is characteristic for about 15% of people.

Graph 2. Symptoms of depression (%)

*The graph presents the indications for responses deemed to be symptoms of depression (i.e. the "very rare" and "not at all" indications available on the response scale)

Symptoms considered to be depressive in the study more often than others were sleep problems, problems with concentration and lack of a sense of being distracted by energy.

In each case, girls declared at least twice as frequently, depicting tendencies diagnosed in studies in other populations.

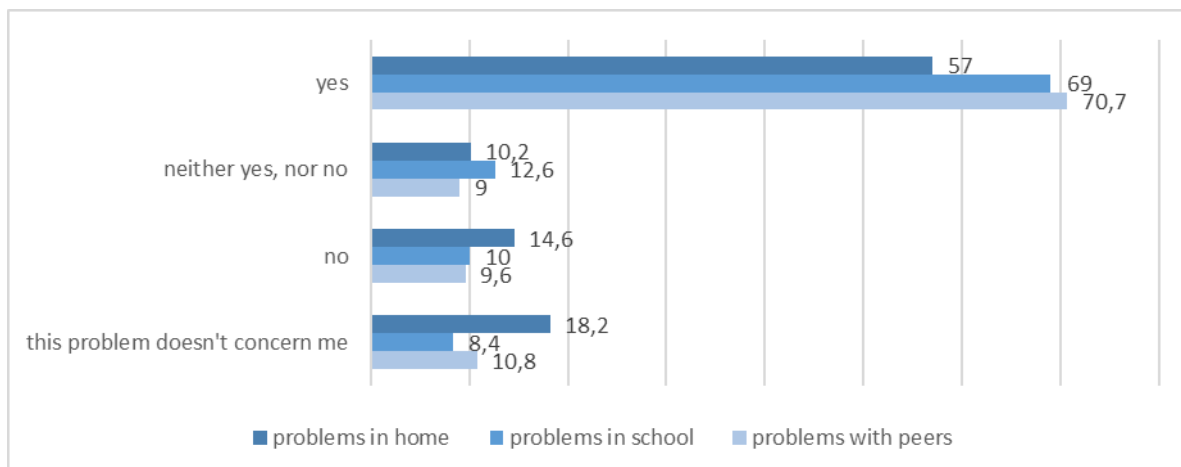
Table 2. Syndroms of depression and sex (%)

	Sex	
	girl	boy
Full of energy	4,8	7,1
Full of joy	1,9	2,8
Sad	22,1	7,2
Problems with concentration	23,1	12,3
Problems with sleeping	23,8	12,6
Willingness to cry	20,8	1
Feel to be lonely	14,1	4,2
Feel that things go out of control	19	11

Dealing with the problems

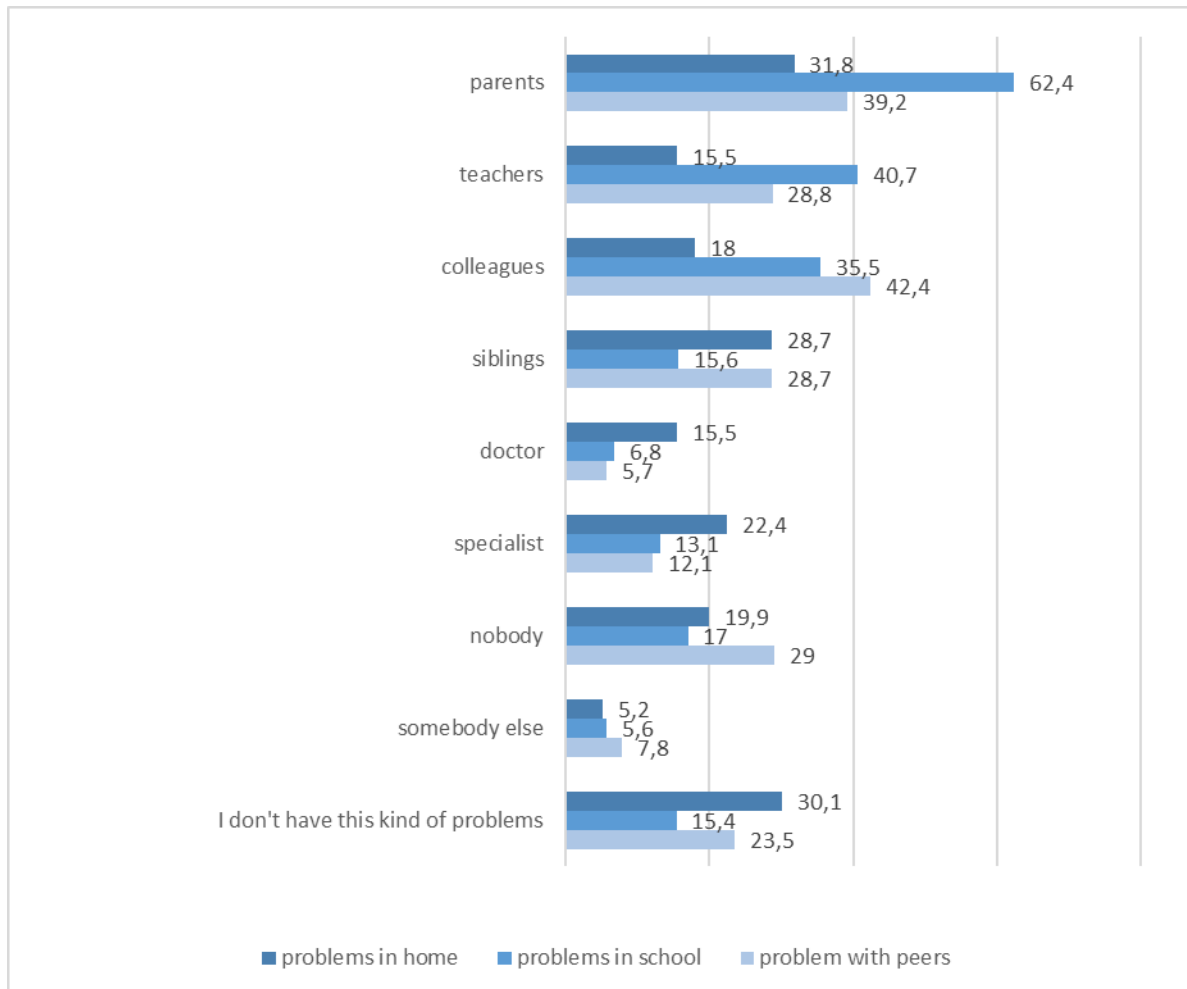
The age of adolescence is a difficult period for both young people and their parents. Growing up is the last stage in the process of intensive human development, accumulating in itself a multitude of worries and daily problems, including problems of relations with the others. One of the factors that may affect the emotional condition of junior high school students is their relationship with the environment and the ability to deal with problems in this field. The reasons for stress and strong nervousness should be considered in relation to the areas of life in which young people are functioning most often. The life of junior high school students takes place mainly in the family, school and in their free time, carried out alone or in the company of their peers. Hence, the study includes three types of problems - with peers, school and home problems. The majority of gymnasium students admit that they are able to deal with each of these problems alone (without any professional help). The lowest percentage of indications concerned home (family) problems.

Graph 3. Answer to question "do you have any concerns about the following problems?" (%)

Junior high school students asked about who they would contact for help with these problems indicate in the situation of peer problems - siblings, parents and colleagues. Parents would be more likely to ask for help from girls (43%: 31%), boys to the colleagues (24%: 16%). In the situation of school problems they indicate parents, school staff (teacher, psychologist, pedagogue) and colleagues. Girls would ask for help more often to colleagues and school representatives. Boys more often declare the lack of such problems. In a situation of problems at home junior high school students would look for help from parents, siblings and a psychologist.

Wykres 4. Who are reported by the health supreme (%)

* The respondents had the opportunity to indicate 3 responses, they are presented in a collective chart

The indications illustrate slight differences with the strategies of dealing with problems undertaken by representatives of both sexes. Girls more often declare reaching for the help of the immediate environment - parents, siblings and camaraderie. Boys more often point to institutional entities related to the school. Boys also more often admit not to seek help in case of problems.

Dealing with stress

Teen stress is an important, yet often overlooked, health issue. The teen years are marked by rapid changes. Most teens face stress from puberty, changing relationships with peers, new demands of school, safety issues in their neighborhoods, and responsibilities to their families. The way in which teens cope with this stress can have significant short- and long-term consequences on their physical and emotional health. Difficulties in handling stress can lead to mental health problems, such as depression. Not surprisingly, stress has been

linked with lower overall productivity and tends to contribute to poor educational or work performance, risk of accident and injury, and low socioeconomic status (Swaen, and others, 2004). Stress can affect social relationships, such as by disrupting the social environment and social interactions in ways that, in turn, can create vulnerability to further psychological and physiological distress, or can exacerbate the effects of the existing stress (Joiner, 2000).

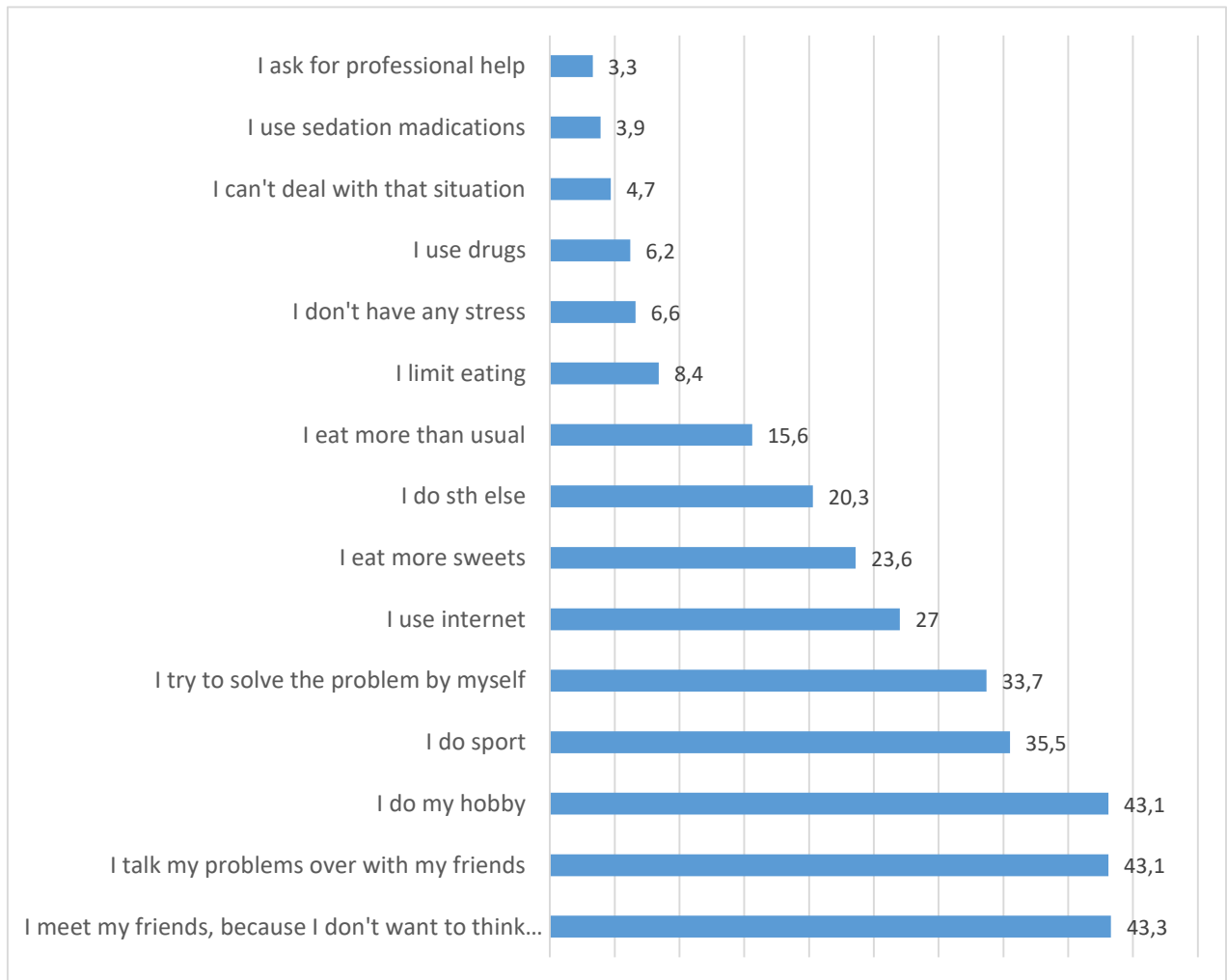
Dealing with stress is an important skill that allows youth to reduce the level of nervousness. Biological reaction to stress by discharging through aggression or withdrawal (which is characteristic of adolescents) is not a good and socially desirable solution (Cohen, Kamarck, Mermelstein 1983). For this reason, one of the elements of the study is the diagnosis of mechanisms of coping with stress, that is, determining which junior high school students apply methods of dealing with it. Resistance to stress is an important determinant of creating social activity in the future, because it is one of the determinants of a sense of security.

Among the many possibilities of coping with the situation of strong nervousness, junior high school students surveyed usually indicate activities carried out in a peer and peer circle - they meet with friends to drown out the problem; they meet with friends to talk about these problems and take care of their hobby.

Table 3. Mechanisms of dealing with the stress and sex

	sex	
	girl	boy
I meet my friends to talk about my problems	43,3	44,1
I talk my problems over with my friends	53,4	30,3
I eat more sweets	31,7	14,2
I use sadation medications	4,5	3,3
I do sport	31,0	41,7
I eat more than usual	18,7	11,8
I limit eating	11,2	5,2
I use drugs	6,0	5,7
I do my hobby	41,4	46,0
I try to solve the problem by myself	31,7	35,5
I ask for professional help	3,4	3,3
I use internet	22,0	35,5
I do sth else	24,6	14,7
I can't deal with this problem	7,1	1,9
I don't have any stress situations	1,5	12,8

GRAPH 5. Mechanisms of dealing with the stress(%)

* the respondents had the opportunity to indicate 5 responses, they are presented in a collective form on the graph

It is normal for youth to experience various types of emotional distress as they develop and mature. It is common for children to experience anxiety about school, or youth to experience short periods of depression that are transient in nature. But persisting problems should be alarming and treated as signal for help. Emotional problems during adolescence and young adulthood can have a significantly negative impact on the development of safe and healthy relationships with peers, parents, teachers, and romantic partners. Many mental-health conditions negatively affect youths' ability to successfully form supportive and healthy relationships and manage conflict in relationships, which is particularly disconcerting given that adolescence is a critical time for identity formation and taking on roles, especially with peers. Disruptions in the ability to form and sustain interpersonal relationships can have lasting impacts on youths'

social and emotional functioning. Emotional problems increase the likelihood of poverty, limit employment opportunities severely, and impact work performance negatively (Kessler and Frank, 1997).

The period of puberty generates sometimes a significant, qualitative change in the life of a young person, also in his/hers relations with the closest surroundings. Adolescence is the time when a teenager experiences many new situations related to m.in. with biological maturation, making responsible decisions, perceiving various problems, general loss of carefree feelings, lack of satisfying certain needs or opposition to some rules. This is a difficult time, generating difficult situations. According to M. Tyszkowa, it is possible to talk about a difficult situation when the relationship between a person and the environment is characterized by an imbalance between tasks and the activity and living conditions as well as the characteristics of the person. It seems, however, that the period of adolescence is defined by difficult situations. This increased time of biological, mental and social maturation, the identity of the individual begins to crystallize in adolescence. This rapidity of many processes may, however, under favorable circumstances, cause dominance of negative emotions. According to the researchers (Trempała 2017), if the need for loneliness is a teenager's definition of need, the sense of loneliness can lead to adaptation problems, difficulties at school, risky and even self-destructive behavior.

The results of the conducted research allow us to formulate the conclusion that despite a good assessment of their health and well-being by adolescents, they exhibit many peri-depressive symptoms and try to solve their problems themselves instead of using specialists' help. In addition, these results confirm the trends present in nationwide projects - to a much greater degree, emotional problems affect girls. The results of the presented study should be treated as a voice in the discussion, or a signal in the assessment of the mental condition of this age category, which was subject to examination. Certainly, they do not exhaust the wide spectrum of teenagers' research possibilities and do not entitle them to generalizations. The consequence of the deterioration of teenagers' mental condition may be problems at school, dangerous and deviant behaviors and making decisions that may affect future life. The ultimate, tragic consequence can also be escape from home or suicide. That is why it is worth to carry out this type of research, monitoring the self-esteem of young people's own condition, so as to implement preventive actions in the most optimal way possible.

BIBLIOGRAPHY

Adalf, E, Pagila, A. (2001). The mental health-being of Ontario students. Findings from the OSDUS 1991–1999, Ontario: Centre for Addiction and Mental Health

Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983), A Global Measure of Perceiving Stress, *Journal of Health and Social Behavior*, vol. 24, No. 4

Dąbrowski, K., (1985). *Zdrowie psychiczne*. Warszawa: PWN

Domaradzki, J. (2013). O definicjach zdrowia i choroby, *Folia Medica Lodziensia* 40/1, s.5-29, pdf

Joiner, T. E. (2000). Depression's vicious scree: Self-propagatory and erosive factors in depression chronicity. *Clinical Psychology: Science and Practice*, vol. 7, pp. 203–218.

Kessler, R. C. and Frank, R. G. (1997). The impact of psychiatric disorders on work loss days. *Psychological Medicine*, vol. 27, No. 4, pp. 861–873.

Kołodziejek, M. (2008). Depresja u dzieci i młodzieży: podstawy teoretyczne, psychoterapia poznawczo-behavioralna, *Psychoterapia* 2 (145)

Liberska, H. (1993). Perspektywy czasowe młodzieży w Polsce., „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej”, 2.

Mazur, J., Małkowska-Szcutnik, A. (2010). Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny.

Parsons, T. (1964). *The Social System*, Glencoe, New York

Pużyński, S.(1993). *Leksykon psychiatrii*. Warszawa: PZWL

Swaen, G. M., Amelsvoort, L. P, Bültmann, U., Slangen, J. J. and. Kant, I. J (2004). Psychosocial work characteristics as risk factors for being injured in an occupational accident. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, vol. 46, No. 6, pp. 521–527.

Trempała J., (red.) (2017) , *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa PWN

Uchnast, Z. (1993). Psychologiczna analiza doświadczania świata, w którym żyjemy. W: (red.), A. Gałdowa, *Psychologia osobowości i antropologia filozoficzna*. Kraków: Prace psychologiczne. Z. 9. UJ.

Wojciechowska L. (red.) (2003), *Spostrzeganie zjawisk świata społecznego przez dzieci, młodzież i młodych dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwo UW.

Євгеній Білоус*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В ПОВСЯКДЕННІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ: ТЕСТУВАННЯ МЕТОДИКИ

У статті представлено результати пошукового дослідження потенціалу застосування методики, запропонованої С. Фельдманом, для вимірювання ключових вірувань – ідеологічних уявлень, які структурують погляди населення у сфері економіки. У фокусі уваги дослідження виступило молоде міське населення України як рушійна сила суспільних перетворень. Було виявлено ставлення цієї групи населення до трьох базових вірувань економічної сфери: віри в рівноправність, підтримки економічного індивідуалізму та підтримки системи вільного підприємництва. Тестування вимірювальних характеристик методики С. Фельдмана на українській вибірці засвідчило слабку відтворюваність факторної структури, що призвело до вимушеного редукування кількості пунктів у кожній з вимірювальних шкал. Пошук зв'язків ідеологічних уявлень молоді щодо економічної сфери із іншими соціально-демографічними характеристиками та іншими поглядами цієї групи населення засвідчив незначний вплив досліджуваних уявлень на структурування поглядів.

Ключові слова: *молодь, ідеологічні уявлення, економічний лібералізм, повсякденна свідомість, валідність, конфірматорний факторний аналіз*

The article presents the results of a research study of the potential application of the method proposed by S. Feldman to measure key beliefs - ideological ideas that structure the views of the population in the field of economics. The focus of the study was the young urban population of Ukraine who are the driving force of social transformation. The attitude of this group of people to the three basic beliefs of the economic sphere: belief in equality, support of economic individualism and support of the system of free enterprise were explored. Testing of the measuring characteristics of S. Feldman's method in the Ukrainian sample showed weak reproducibility of the factor structure, which led to the forced reduction of the number of items in each of the measuring scales. The search for links between youth ideological representations of the economic sphere and other socio-demographic characteristics and other views of this group showed a slight influence of the studied ideas on the structuring of views.

Key words: *youth, ideological representations, economic liberalism, everyday consciousness, validity, confirmatory factor analysis*

Ціннісна система суспільства привертає увагу дослідників різних галузей науки. Соціологи не стоять осторонь також, адже з'ясування ціннісних орієнтацій окремих груп суспільства є досить важливим

*Євгеній Білоус – аспірант факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Наукові інтереси: методологія і методи соціологічних досліджень

E-mail: evgenii.bilous@gmail.com

завданням, так як цінності певною мірою є наслідком соціокультурних умов, з одного боку, та драйвером соціального розвитку, з іншого, (Шестаковський, 2015). Саме система цінностей та її відповідність викликам часу визначає інноваційний розвиток економіки, підвищення рівня та покращення якості життя населення. У разі невідповідності цінностей вимогам часу та соціальним обставинам, навіть раціональна діяльність виявляється неефективною (Балакірева, 2014, с.87). В умовах соціальних трансформацій, в яких знаходиться сучасне українське суспільство, вияв цінностей як «найбільш загальних схильностей надавати перевагу певному стану речей над іншими, вважати благом саме його» (Kluckhohn, 1951) є особливо актуальним, адже в період змін загострюються відмінності серед представників різних соціальних груп, в тому числі, і представників різних поколінь сприйнятті ними благ, уявлень щодо бажаного стану речей та орієнтацій на майбутнє.

Серед сукупності різноманітних цінностей, які виокремлювали ті чи інші дослідники (Шпренгер, Олпорт, Морріс, Стодбрек, Рокіч, Ш. Шварц, Інґліхарт, Хофстеде та ін. (Фелдман, 2007, с.252-260), ми звертаємо увагу на соціально значимі цінності оціночного змісту, котрі виявляються притаманними певній групі суб'єктів, які їх поділяють і спрямовуються на спільні дії (Білоус, 2017, с. 40). Оціночний зміст та діяльнісна спрямованість (реальна чи потенційна), з одного боку, і суб'єктивна інтерпретація та далеко не завжди усвідомлюваний характер, з іншого, дозволяє нам говорити про те, що цінності такого роду є ідеологічними уявленнями в повсякденній свідомості. Вивчення таких уявлень у контексті дослідження соціальних трансформацій визначає **актуальність нашого дослідження**, адже, крім того, що процес змін залежить від системи і структури таких уявлень, у разі існування протилежних уявлень виникає соціальна напруга і, в разі подальшого загострення та накопичення напруги, – гострі конфліктні ситуації варіативної сили, в залежності від гостроти соціального напруження (Мацієвський, 2004).

Однак, попри необхідність вивчення ідеологічних уявлень в повсякденній свідомості, досі залишаються нерозробленими засоби їх емпіричної фіксації. Крім того, потребують диференційованого розгляду і окремі суб'єкти таких уявлень. У фокусі уваги нашого дослідження знаходиться молодь, адже саме вона швидко реагує на зміни в суспільстві та є рушійною силою суспільних перетворень. Крім того, саме молоде покоління за умов спонтанної соціалізації може не завжди об'єктивно оцінювати ціннісно-ідеологічну спадщину старшого покоління, яка сформувалась у радянський період. Як наслідок, система норм та ідеалів молоді зміщується і не дозволяє адаптуватись до сучасних ринкових умов або ж гальмує розвиток політичних та економічних перетворень (Sadykova, 2017). Тому постає завдання з'ясування та оцінки ідеологічних уявлень в

повсякденній свідомості молоді, що є необхідним засобом для розуміння існуючих та потенційних соціальних процесів. Серед всього різноманіття ідеологічних уявлень сфокусуємо увагу на уявленнях цієї цільової групи – молоді – в економічній сфері, адже саме ця сфера, поряд із владою та престижем, визначають простір нерівностей. Сприйняття ж соціальних нерівностей стало важливим компонентом соціальної свідомості людей, які добре усвідомлюють наявність соціальних нерівностей та своє місце в їх структурі (Куценко, 2017, с. 12).

Таким чином, **метою статті** є методологічне обґрунтування способів емпіричної ідентифікації ідеологічних уявлень в повсякденній свідомості молоді щодо економічної сфери. Для досягнення мети необхідно вирішити ряд завдань, серед яких: обґрунтування системи показників та індикаторів ідеологічних уявлень економічної сфери, перевірка на надійність та валідність виокремлених індикаторів, а також їх пілотажне використання для з'ясування ідеологічних уявлень молоді щодо сфери економіки.

Дослідження ідеологічних уявлень неможливе без визначення онтологічного статусу «ідеологічних уявлень». Так, Ф. Конверс стояв у витоках ідеї про те, що населення не мислить категоріями ідеологій, а система масових переконань формується через ряд обмежень. Зокрема, система поглядів та вірувань організовується та транслюється елітами, а широкі маси «споживають» їх (Converse, 1964). Прихильники даного підходу можуть пояснити структурні зміни, але на рівні індивідів не пояснюють, чому приймаються ті чи інші рішення. Тому виникає інший підхід, згідно якого погляди та думки у сфері політики не просто приймаються від еліт, а узгоджуються з певними основними віруваннями та цінностями (Feldman, 1988, с. 417). С. Фельдман пояснює гіпотетичний взаємозв'язок між основними віруваннями, цінностями та суспільною думкою наступним чином: «політичні оцінки можуть ґрунтуватися частково [тобто тут мова не іде про жорсткий детермінізм] тією мірою, якою політика та дії є послідовними або несумісними з певними важливими віруваннями та цінностями. Таким чином, люди не повинні бути ідеологами, щоб оцінювати політику на основі вірувань та цінностей. У певній мірі політика та дії просто оцінюються правильно чи неправильно через їх наслідки для глибоко вкорінених цінностей» (Feldman, 1988, с. 418). Тут здійснюється апелювання по поглядів Рокіча, який у своїй роботі визначав цінність як «стійке переконання, що специфічний вид поведінки або кінцева мета існування є особистісно або соціально більш прийнятна, ніж протилежний або зворотний вид поведінки або кінцева мета існування. Система цінностей – стійка організація переконань, яка стосується бажаних моделей поведінки або підсумкових станів у континуумі відносної важливості» (Rokeach, 1973, с. 5). Механізм використання основних вірувань та цінностей задля здійснення політичних

оцінок реалізується через політичну культуру або етос (сукупність широко поширених вірувань, цінностей та норм, що стосуються ставлення громадян до свого уряду та відносин між собою у суспільних питаннях), зазначає С. Фельдман. Здійснивши огляд літератури про американські вірування та цінності, С. Фельдман провів дослідження з метою визначення ролі основних орієнтацій у дослідженні системи громадської думки та масових вірувань. Дослідник тестував найзагальніші вірування, які лежать в основі ліберальної громадської думки: віра в рівноправність, підтримка економічного індивідуалізму та підтримка системи вільного підприємництва. Окреслимо зміст даних переконань.

Економічний індивідуалізм, базуючись на протестантській етиці, полягає у вірі в те, що люди повинні йти вперед завдяки власній напруженій роботі. З економічним індивідуалізмом тісно пов'язана віра в рівноправність, яка тлумачиться як рівність можливостей, а не рівність результатів (в цьому випадку виникатиме суперечність із економічним індивідуалізмом). І, зрештою, система вільного підприємництва може розглядатися як «економічна сторона індивідуалістичної соціальної системи». Вибір лише означених ключових переконань обумовлений тим, що існувала потреба дослідити саме їх, так як вони представляють типову ліберальну громадську думку, а також тим, що вони краще визначають досліджувану цінність, ніж загальний набір абстрактних цінностей. А цінності завжди пов'язані з набором переконань, що зв'язують їх із соціетальними практиками. Ми ж у своєму дослідженні застосуємо методику С. Фельдмана для вивчення переконань молоді України у сфері економіки. Даний набір переконань є гарним еталоном класичних ліберальних переконань, відштовхуючись від якого, спробуємо з'ясувати існуючі переконання молодих українців.

Емпіричною базою дослідження виступають результати моніторингового опитування компанії Kantar TNS, проведеного на замовлення телеканалу «Україна» 19-31 липня 2017 року методом особистого інтерв'ю на дому респондентів. Всього було опитано 425 респондентів віком 18-35 років методом стандартизованих face-to-face інтерв'ю за місцем проживання респондента на всій території України, за виключенням АР Крим та тимчасово непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей. Дослідження проводилось серед телевізійної аудиторії у містах чисельністю 50 тисяч і більше. Такі параметри, як стать, вік, регіон, тип міста і тип підключення телевізора квотувались відповідно до даних Державної статистики України. Таким чином, на виході отримали дані, репрезентативні для території України, за виключенням непідконтрольних територій. (Слід підкреслити обмеження вибірки – телеаудиторія великих міст, обумовлена можливістю проведення дослідження. Тим не менш, для тестування методики вибірка цілком

прийнятна). Базова анкета для моніторингу доповнювалось авторським блоком запитань, серед яких – перекладена автором версія методики С. Фельдмана.

Одновимірні розподіли відповідей представників молоді віком 18-35 років на запитання даної методики наведені в таблиці 1, де змінні розташовані в іншому порядку, ніж в анкеті (запитання в анкеті були перемішані).

Таблиця 1 – Розподіл відповідей на запитання: «Я зараз зачитаю ряд тверджень про трудову етику, досягнення успіху і ролі уряду в державі. Скажіть, будь ласка, в якій мірі Ви згодні чи не згодні з кожним із цих тверджень», %

	Повністю	Скоріше	Як згоден, так і ні	Скоріше	Повністю
	ЗГОДЕН			НЕ ЗГОДЕН	
ЕКОНОМІЧНИЙ ІНДИВІДУАЛІЗМ					
1. Навіть якщо люди амбіційні, вони часто не можуть добитись успіху	15,2	41,8	30,2	10,7	2,1
	57			12,8	
2. Якщо люди наполегливо працюють, вони майже завжди отримують те, що хочуть	13,3	30,3	32,2	20,6	3,6
	43,6			24,2	
3. Навіть якщо люди дуже стараються, вони часто не можуть досягти своїх цілей	20,8	39,8	26,7	9,6	3,1
	60,6			12,7	
4. Кожний, хто готовий багато працювати, має хороші шанси на успіх	13,6	33,8	30,4	17,8	4,4
	47,4			22,2	
5. Важка робота дає невелику гарантію успіху	17,5	31	29,9	17	4,6
	48,5			21,6	
6. Більшість людей, які не досягають успіху, повинні звинувачувати не державу, а себе	10,4	26,9	44,2	14	4,5
	37,3			18,5	
РІВНІСТЬ МОЖЛИВОСТЕЙ					
7. Деякі люди краще керують і їм варто дозволити це робити	17,2	40,5	30,1	10,6	1,6
	57,7			12,2	
8. Одна із найбільших проблем в країні полягає в тому, що не у всіх рівні можливості	23,4	37,7	26,9	10	2
	61,1			12	
9. Якби людей вважали більш рівними, у нас в країні було б менше проблем	18,1	37,2	32,4	10,3	2
	55,3			12	
10. Ми повинні відмовитись від прагнення до рівності, так як люди різні за своєю природою	7,6	24,7	41,5	19,6	6,6
	32,3			26,2	
11. Наше суспільство має робити все, що потрібно для того, щоб забезпечити кожному рівні можливості для успіху	21,4	40,3	28,4	7,7	2,2
	61,7			9,9	
12. Деяких людей частіше не допускають до занять важливих позицій в суспільстві	6,5	29,9	53,7	7,7	2,2
	36,4			9,9	
СИСТЕМА ВІЛЬНОГО					

ПІДПРИЄМНИЦТВА					
13. Введення урядового регулювання бізнесу не ставить під загрозу особисту свободу	8,6	28	41,4	16,8	5,2
	36,6			22,0	
14. Урядове регулювання створює значну тяганину та надто багато проблем	13,6	35,9	38,3	9,5	2,7
	49,5			12,2	
15. Чим менше уряд буде включений в бізнес і економіку, тим краще буде для країни	19,3	30,7	36,1	10,4	3,5
	50			13,9	
16. Існує багато товарів та послуг, які ніколи не будуть доступними для простих людей без втручання уряду	20,9	33	34,6	8,9	2,6
	53,9			11,5	
17. Не повинно бути державного втручання в бізнес і торгівлю	13,6	28,1	43,3	13,1	1,9
	41,7			15,0	

Перш, ніж розпочати аналіз індикаторів в межах кожного блоку, перекодуємо шкали запитань таким чином, щоб максимальне значення відповідало максимальному вираженню досліджуваної ознаки: індивідуалізму, рівності можливості та підтримці системи вільного підприємництва. У результаті проведеного факторного аналізу та аналізу надійності шкал (α Кронбаха) було вирішено зменшити кількість пунктів всередині кожної шкали. Таким чином, ознака «економічний індивідуалізм» вимірюється за запитаннями № 2, № 4 та № 6, ознака «рівність можливостей» – за запитаннями № 8, № 9 та № 11, а ознака «підтримка системи вільного підприємництва» – за запитаннями № 14, № 15 та № 17. Характеристики оптимізованих шкал наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Характеристика шкал для вимірювання ідеологічних уявлень в економічній сфері

Вимірювана ознака	Середнє значення за фактором	Усереднена кореляція Пірсона між пунктами шкали	α Кронбаха (перекладена методика, оптимізована)	α Кронбаха (оригінальна методика)
Економічний індивідуалізм	3,30	0,312	0,577	0,65
Рівність можливостей	3,67	0,319	0,584	0,72
Підтримка системи вільного підприємництва	3,46	0,230	0,472	0,63

Бачимо, що в оригінальній методиці ознаки, які оцінюються, наближаються до достатнього рівня надійності. Отримані дані за нашою вибіркою свідчать про нижчі показники надійності-узгодженості, ніж в

оригінальній методиці при тому, що частина пунктів взагалі була відкинута. Таким чином, надійність вимірювання ознаки «економічний індивідуалізм» та «рівність можливостей» в перекладеній методиці є досить посередньою, а ознаки «підтримка системи вільного підприємництва» - недостатньою. Тим не менш, була здійснена перевірка відтвореності факторної структури оптимізованої методики через здійснення конфірмаційного факторного аналізу методом максимальної правдоподібності в середовищі R за допомогою пакета lavaan (Rosseel, 2012).

Результати здійсненого аналізу – навантаження запитань на фактори і частина пояснювальної дисперсії наведені у таблиці 3.

Таблиця 3 – Результати конфірмаційного факторного аналізу модифікованої методики

Фактор	Запитання	λ	R^2	p-value
Економічний індивідуалізм	Якщо люди наполегливо працюють, вони майже завжди отримують те, що хочуть	0,711	0,346	0,0001
	Кожний, хто готовий багато працювати, має хороші шанси на успіх	0,686	0,387	0,0001
	Більшість людей, які не досягають успіху, повинні звинувачувати не державу, а себе	0,646	0,286	0,0001
Рівність можливостей	Одна із найбільших проблем в країні полягає в тому, що не у всіх рівні можливості	0,415	0,550	0,0001
	Якби людей вважали більш рівними, у нас в країні було б менше проблем	0,642	0,272	0,0001
	Наше суспільство має робити все, що потрібно для того, щоб забезпечити кожному рівні можливості для успіху	0,740	0,175	0,0001
Підтримка системи вільного підприємництва	Урядове регулювання створює значну тяганину та надто багато проблем	0,555	0,345	0,0001
	Чим менше уряд буде включений в бізнес і економіку, тим краще буде для країни	0,812	0,191	0,0001
	Не повинно бути державного втручання в бізнес і торгівлю	0,695	0,168	0,0001
Економічні ідеологічні уявлення	Економічний індивідуалізм	0,376	0,340	0,0001
	Рівність можливостей	0,507	0,332	0,0001
	Підтримка системи вільного підприємництва	0,292	0,235	0,0001

$\chi^2=209,33$ при 24 ступенях свободи, p-value<0,0001, CFI=0,755, SRMR=0,07

Таким чином, отримана модель має недостатню відповідність даним (індекс показника відповідності CFI менше 0,9), при тому, що стандартизований середньоквадратичний залишок SRMR свідчить про задовільну відповідність. Тому оцінки параметрів моделі можуть бути зміщеними, хоча факторна структура в цілому відтворилась на досліджуваній вибірці.

Для перевірки зв'язку досліджуваних ідеологічних уявлень (із модифікованої методики) із соціально-демографічними змінними сконструюємо адитивний індекс, який варіюватиметься від 1 до 3, де 1 – вказуватиме на позицію консерватора, 2 – нейтральну позицію, а 3 – ліберальну позицію у сфері ідеологічних уявлень в економічній сфері. Кореляційний аналіз ідеологічних уявлень молоді із рядом соціально-демографічних змінних продемонстрував відсутність статистично значимого зв'язку в більшості випадків. Тим не менш, виявлено слабкий зв'язок уявлення про «рівні можливості» із регіоном проживання (таблиця 4). Зокрема, бачимо, що жителі Заходу мають найбільш ліберальні погляди, жителі Сходу – найконсервативніші, а мешканці Києва та Півночі – нейтральні.

Таблиця 4 - Ставлення молоді до рівності можливостей в регіональному розрізі, %

		Регіон				Всього
		Київ+Північ	Схід	Захід	Південь	
Рівність можливостей	Консервативна позиція	9,4	13,5	6,2	10,8	9,9
	Нейтральна позиція	22,0	12,8	9,3	15,9	15,0
	Ліберальна позиція	68,6	73,7	84,6	73,2	75,1

V Крамера = 0,16 при значущості на рівні 0,01

Крім цього, було виявлено слабкий, але статистично значущий зв'язок змінної «економічний індивідуалізм» та доходом на одного члена сім'ї: респондентам із більш високим рівнем доходу притаманні ліберальні погляди, із меншим доходом – консервативні.

ВИСНОВКИ

Ідеологічні уявлення щодо економічної сфери представлено через розгляд орієнтацій молоді на економічний індивідуалізм, рівність можливостей та підтримки системи вільного підприємництва. Саме така структура орієнтацій була запропонована С. Фельдманом для дослідження основних переконань в американському суспільстві. Наше дослідження дозволило встановити, що дана методика, яка дозволяла отримати

статистично прийнятні результати при дослідженні американського суспільства, недостатньо добре працює для дослідження уявлень українського суспільства, зокрема – молоді. Разом з тим, оптимізована методика, яка включає найбільш надійні індикатори для вимірювання уявлень економічної сфери, засвідчує схильність молоді до орієнтації на рівність можливостей, яка варіюється в регіональному розрізі. Крім того, встановлено, що молодь України в меншій мірі схильна до економічного індивідуалізму, обираючи швидше нейтральну позицію. Погляди на економічний індивідуалізм обумовлені матеріальним станом суб'єкта – особи із меншими доходами демонструють швидше консервативні погляди, з вищими доходами – ліберальні погляди. Вимірювання орієнтації на систему вільного підприємництва продемонструвало найнижчу надійність в силу слабкості кореляції між пунктами шкали. Відсутність статистично значимого зв'язку ідеологічних уявлень в повсякденній свідомості молоді із іншими зовнішніми критеріями свідчать про те, що виокремлені уявлення не структурують їх погляди. Однак, такий висновок свідчить не про відсутність латентних уявлень оціночного змісту, а про потребу вдосконалення методики, на що вказують показники її надійності. Саме тому подальші дослідження ідеологічних уявлень у повсякденній свідомості потребують перегляду індикаторів для вдосконалення методики їх ідентифікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

Converse Ph. (1964) *The Nature of Belief Systems in Mass Public. Ideology and Its Discontent.*

Feldman S. (1988) *Structure and Consistency in Public Opinion: The Role of Core Beliefs and Values. American Journal of Political Science.*

Cluckhohn, C. (1951) *Values and Value-Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. In: Parsons, T. and Shils, E., Eds., Toward a General Theory of Action, Harvard University Press, Cambridge, 388-433.*

Rokeach M. (1973) *The Nature of Human Values. New York: Free Press, 438.*

Rosseel Y. (2012) lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48, 1-36.

Sadykova N. (2017) Value orientations of russian youth. *Sociologie člověka*. 3, 55-64.

Білоус Є. (2017) До питання про сутність повсякденних ідеологічних уявлень. *Український соціум*, 3 (62), 33-44.

Куценко О. (2017) Суспільство нерівних: суперечності та виклики комплексних соціальних нерівностей. *Матеріали III-й Конгресу Соціологічної асоціації України, Харків : ХНУ ім.В.Н.Карахіна, 11-12.*

Мацієвський Ю. (2004) Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. *Людина і політика*, 3, 115-130.

Фелдман С. (2007) *Ценности, идеология и структура политических установок в: Политическая психология (Хрестоматия) (Сост. Е. Б. Шестопап.), М. : Аспект Пресс, 132–137.*

Балакірева О.М., Геєць В.М., Сіденко В.Р. та ін. (2014) Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України. – Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України.

Шестаковський, О.П., Білоус Є.В. (2015) Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку: наукова доповідь (за ред. О.М. Балакіревої), Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України.

IDENTIFICATION OF THE IDEOLOGICAL REPRESENTATIONS ABOUT THE ECONOMIC SPHERE IN THE EVERYDAY CONSCIOUSNESS OF YOUTH: TESTING METHODOLOGY

Bilous Yevhenii – Ph.D. student, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Scientific interests: methodology and methods of sociological research

E-mail: evgenii.bilous@gmail.com

Юлія Єременко*

ОБДАРОВАНА МОЛОДЬ: ФЕНОМЕН КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОЛОГІЇ

Обґрунтовано необхідність цілеспрямованої і системної розробки соціологічної концепції обдарованості. Доведено, що саме соціологічна концептуалізація має служити базою для моделювання процесу розвитку обдарованості, розробки теоретичних засад і практики освіти творчо обдарованих дітей. Визначені сутнісні характеристики обдарованості як інтегральної якості особистості, що потенційно може забезпечити успіх у діяльності в різних сферах, ефективну взаємодію обдарованих людей у соціальних групах. Обґрунтовано необхідність формування у обдарованих дітей та підлітків соціальних компетенцій. Виділені основні вектори розкриття потенціалу процесу становлення обдарованості. Обґрунтовано інтеграційну функцію соціології щодо розкриття закономірностей, сутності, принципів організації процесу розвитку обдарованих дітей з урахуванням факторів ризику і системного характеру об'єкта дослідження. Доведено роль програми соціологічного забезпечення у науковому супроводі роботи з обдарованими дітьми, в рамках якої повинні бути передбачені моніторингові соціологічні дослідження проблем життєдіяльності навчальних закладів для обдарованих дітей і підлітків, а також внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних детермінант актуалізації й реалізації феномену обдарованості цієї категорії учнівської молоді. Проінтерпретовано результати вивчення соціальних компетенцій обдарованих старшокласників елітних гімназій у порівнянні з характеристиками випускників інших загальноосвітніх шкіл Харківського регіону.

Ключові слова: обдарованість, реалізація обдарованості, соціальна роль обдарованої особистості, соціальні компетенції, соціологічний моніторинг обдарованості, соціальні очікування.

The necessity of purposeful and systematic development of the sociological conception of giftedness is substantiated. It is proved that it is sociological conceptualization that should serve as the basis for modeling the development process of giftedness, developing the theoretical foundations and educational practices of creatively gifted children. The essential characteristics of giftedness as integral qualities of an individual are determined, which can potentially ensure success in activities in various spheres, effective interaction of gifted people in social groups. The concept of giftedness is systematized, which takes into account the influence of various factors (genotypic, environmental, socio-cultural, etc.), which allows to give a functional definition and develop methods of diagnosis of giftedness. Social aspects of giftedness are distinguished. The necessity of formation of gifted children's and adolescents' social competencies is substantiated. The main vectors of the disclosure of the potential of the process of formation of giftedness are highlighted. It is proved that the

***Юлія Єременко** – аспірантка соціології Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія", директор Харківського фізико-математичного ліцею № 27,

Наукові інтереси: соціологія молоді, соціалізація обдарованої молоді

E-mail: eremenko27@ukr.net

conditions for the promotion of these vectors, the momentum of development, dynamics and nature are directed predominantly by social processes and interactions. The integration function of sociology concerning the disclosure of the laws, essence, principles of organization of the gifted children development process based on the risk factors and system nature of the research object is substantiated. The role of the program of sociological provision in the scientific support of work with gifted children is proved, within the framework of which monitoring sociological researches of problems of life of educational institutions for gifted children and adolescents, as well as internal and external, objective and subjective determinants of actualization and realization of the phenomenon of giftedness of this category of student should be envisaged. The results of the study of social competences of gifted high school students of elite gymnasiums are interpreted in comparison with the characteristics of graduates of other secondary schools of Kharkiv region.

Keywords: *giftedness, realization of giftedness, social role of gifted personality, social competence, sociological monitoring of giftedness, social expectations*

Значення обдарованості для сучасного суспільства визначається не тільки характером соціально-економічних змін, але і процесами гуманізації соціуму, переформатуванням його цінносних орієнтирів. Ідея розвитку у системі освіти і виховання міжособистісних відносин обдарованих дітей через залучення їх до соціальних цінностей не тільки є відображенням спроб протистояти деструктивним процесам у суспільстві, але й визначає пошук таких методів роботи з молоддю, застосування яких дасть змогу оптимізувати процес збереження і розвитку обдарованості підростаючих поколінь.

У соціальному плані обдарованість сприймається як засіб розв'язання проблем суспільства в цілому, або даної соціальної групи, або її окремих членів. Ці обставини визначають своєрідний соціальний запит на розвиток обдарованості, на створення умов для активного прояву здібностей талановитих людей. В силу цих причин актуалізуються різноманітні дослідження проблем обдарованості, включаючи й систему освіти. Проте, на жаль, на сьогодні в Україні ніхто не займається обдарованою молоддю системно, постійно та цілеспрямовано. Соціологічні дослідження (Єременко, Подольська, 2016; Podolskaya, 2014; Сагалакова, Соколовська, 2013) показують, що при активно декларованій підтримці обдарованих дітей та молоді, насправді вони, у переважній більшості, полишені самі на себе і мають підтримку, як правило, лише від батьків.

Виділення цього набору проблем особливо актуалізує завдання соціологічної концептуалізації обдарованості, без якої неможливо проводити діагностику обдарованості і правильно будувати прогноз еволюції інтелектуально-творчого потенціалу особистості. На допомогу психологам і педагогам повинні прийти саме соціологи з їх багатим арсеналом науково обґрунтованих методик й інструментів для кваліметричних вимірювань надто складних якісних процесів у роботі з обдарованими дітьми.

Мета цієї статті – визначити напрямки соціологічної концептуалізації обдарованості.

Питання обдарованості вивчалось, в основному, психологами і педагогами як в Україні, так і в близькому і далекому зарубіжжі. Психологічні дослідження обдарованості базуються на концептуальних підходах і принципах психології здібностей, чії основи закладені у працях Б. Теплова, С. Рубінштейна, В. Шадрикова, В. Дружиніна, К. Платонова, Є. Клімова, М. Холодної та ін. Всебічному вивченню проблеми обдарованості, сутності даного поняття сприяли праці зарубіжних вчених: Дж. Гілфорда, І. Іпенбурга, Ф. Монкса, Ч. Спірмена, Л. Торндайка, Е. Торренса, В. Штерна та ін.

Значний інтерес для розуміння природи обдарованості мають дослідження Дж. Рензуллі, С. Риса, Р. Стернберга, Дж. Фельдх'юсена, К. Хеллер та ін. Вплив генотипічних і середовищних факторів на розвиток обдарованості, її біогенетичні закони досліджуються у працях таких вчених, як Ф. Гальтон, Ю. З. Гільбух, М. Карне, К. Текекс та ін. Дитячій обдарованості, її видам, формам прояву, факторам, що впливають на її розвиток, присвячені праці Ю. Бабаєвої, Д. Богоявленської, А. Брушлинського, Н. Лейтеса, А. Матюшкіна, В. Юркевич та ін. Ці автори прийшли до розуміння того, що не тільки мислення, але й соціальна поведінка обдарованої дитини не відповідає загальноприйнятим стандартам. Всі дослідники єдині в думці, що творча обдарованість проявляється у нестандартному баченні світу і нешаблонному мисленні. Вплив соціокультурних факторів на розвиток обдарованості у дітей став предметом досліджень таких вчених, як Д. Вебба, В. Віатер, К. Лоренц, Е. Мекстрот, М. Мід, Е. Муфф, С. Толан та ін. Ці вчені створили концепції обдарованості, в яких враховується вплив різних факторів, що дозволило дати функціональне визначення і розробити методики діагностики обдарованості. О. Грауманн, Р. С. Л. Мілз, Ч. Р. Міллз, А. Сілектор, Ц. Шіхтман, П. Штомпка обґрунтували необхідність формування у обдарованих дітей та підлітків соціальних компетенцій.

Не дивлячись на розробленість досить широкого кола проблем, пов'язаних з обдарованістю, за рамками наукового аналізу залишаються соціальні аспекти обдарованості, соціальна роль обдарованої особистості. Ці обставини обумовлюють необхідність соціологічної концептуалізації обдарованості, що має служити базою для моделювання процесу розвитку обдарованої молоді, розробки теоретичних засад і практики освіти творчо обдарованих дітей.

Такі дослідники проблем обдарованості молоді, як Е. Батюта, К. Власова, А. Гудзовська, К. Черепанова та ін. (Власова, 2007; Гудзовская, 2015; Черепанова, Батюта, 2014), досить глибоко обґрунтовують думку, що у сучасному мінливому і високотехнологічному світі саме творчо

обдарована молодь відіграє важливу соціальну роль, оскільки саме вона утворює майбутню еліту будь-якої країни у всіх сферах суспільного життя: це лідери, бізнесмени, науковці, митці, спортсмени. Обдарована молодь – це люди з глибокими професійними знаннями, творчим мисленням і невичерпною енергією, які мають всі шанси стати вченими світового рівня. В Україні в останні роки гостро відчувається дефіцит молодих кадрів високої кваліфікації (науковців, інженерів, викладачів тощо). Це є результатом загального зниження престижу освіти в галузі фундаментальних наук та тих проблем, які виникають в системі освіти. Проблема «старіння» науково-технічних кадрів викликає серйозне занепокоєння: якщо негайно не вдасться до рішучих кроків, то неминучим буде зниження науково-технічного рівня країни та втрата пріоритету у розробці нових технологій. Обдаровані, соціально активні молоді люди потрібні державі, але й вона має створювати умови для розвитку їх потенціалу. Саме тому від роботи з обдарованою молоддю сьогодні залежить конкурентоспроможність України. Тому як загрозу національній безпеці України можна розглядати сталу тенденцію виїзду обдарованої молоді за кордон.

В умовах трансформації освітньої системи України якість освіти визначається перш за все тими можливостями, які освітні заклади створюють для учнів, у тому числі обдарованих, що гостро потребують підтримки і стимулювання їх розвитку з боку системи освіти. Особливої значущості набуває завдання пошуку ефективних способів навчання обдарованих дітей, створення умов для інтелектуального і особистісного зростання дітей і підлітків з ознаками загальної обдарованості у загальноосвітніх закладах різних типів.

Традиційно до соціальних факторів розвитку дитини відносять сімейне середовище і школу як інститут соціалізації. За останнє десятиліття місце дворової спільноти («вулиці») серед значущих факторів розвитку обдарованих дітей зайняли ЗМІ, зміст комп'ютерних онлайн-ігор і соціальні мережі, у яких закони взаємодії та спілкування відрізняються від звичних. В результаті ще більше навантаження по актуалізації здібностей дітей лягає на найближче оточення дитини: батьків, вчителів, керівників освітніх закладів як суб'єктів освітнього процесу.

Здійснений нами аналіз існуючих підходів до дослідження обдарованості молоді у науковій літературі (Власова, 2007; Комарова, 2015; Rodolskaya, 2014; Тихомирова, 2009) дав можливість дійти наступних висновків, які, на наш погляд, можуть скласти основу соціологічної концептуалізації цього важливого феномену, адже дозволяють визначити сутнісні характеристики обдарованості як якості особистості, а також перспективи соціологічного аналізу даного феномену.

1. Обдарованість являє собою не просто інтегральну особистісну якість (творчі здібності, знання, уміння, навички), а й основу, що потенційно може забезпечити успіх у діяльності в різних сферах, ефективну взаємодію обдарованих людей у соціальних групах. При цьому особлива увага приділяється питанням впливу соціального середовища, в тому числі освітнього, актуалізації обдарованості особистості на перших етапах її становлення, перш за все, на етапі первинної соціалізації (Комарова, 2015; Литвак, Бондарчук, 2012; Тихомирова, 2009).

2. Розуміння обдарованості молоді суттєво розширюється за рахунок виділення соціального аспекту обдарованості: обдарованість розглядається як системне явище, певна сукупність взаємопов'язаних елементів (творчих здібностей, творчого процесу, ступеня індивідуального розвитку людини, що забезпечують її творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему) (Богоявленская, 2004; Єременко, Подольська, 2016). Соціальний аспект включає проблеми адекватної оцінки неординарних здібностей з боку батьків, вчителів, ровесників; феномен диссинхронії та розвитку обдарованості під впливом оточуючого середовища; комунікативні можливості обдарованих підлітків у різних соціальних групах; особливості формування Я-концепції обдарованих дітей у соціокультурному середовищі.

3. Значущу роль у розвитку неординарної особистості відіграють соціальні компетенції. На основі спільності підходів до вивчення обдарованості молоді за кордоном і в Україні, що сформувались цілком незалежно один від одного, базуючись на різних освітніх, ментальних і культурних основах (Власова, 2007; Литвак, Бондарчук, 2012; Черепанова, Батюта 2014), доведено, що формування соціальних компетенцій у обдарованих дітей та молоді є загальносвітовою тенденцією. Є. Подольська обґрунтувала положення про те, що велику значущість при цьому мають світоглядні цінності (розвиненість громадських гуманістичних якостей, високий рівень свідомості й культури, активність та ініціативна відповідальність, здатність до аргументованого ризику, високий рівень самоаналізу та самоконтролю у вирішенні соціальних проблем).

4. Розуміння особливостей соціалізації обдарованих дітей, основних завдань і ризиків у їх реалізації все у більшій мірі відповідає викликам часу за рахунок виділення основних векторів розкриття потенціалу процесу становлення обдарованості – інтелектуальної продуктивності, творчої активності і зрілого Я. Умови для просування цих векторів, імпульс розвитку, динаміку і характер напряму задають переважно соціальні процеси і взаємодії.

5. Аналіз феномену обдарованості сприяє обґрунтуванню ролі програми соціологічного забезпечення у науковому супроводі роботи з

обдарованими дітьми, в рамках якої повинні бути передбачені моніторингові соціологічні дослідження проблем життєдіяльності навчальних закладів для обдарованих дітей і підлітків, а також внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних детермінант актуалізації й реалізації феномену обдарованості даної категорії учнівської молоді. Соціологи цілком справедливо наполягають на тому, що необхідно вивчати ціннісні орієнтації й повсякденні, у тому числі освітні, практики обдарованих дітей і підлітків, їх життєві й професійні плани, громадянську ідентичність і еміграційні настрої, культурний і соціальний капітал, дозвілєві практики, соціальну активність і т. п. (Власова, 2007; Podolskaya, 2014; Тихомирова, 2009; Черепанова, Батюта, 2014).

Соціологічна концептуалізація феномену обдарованості молоді, безсумнівно, є надійним підґрунтям для вивчення соціологічної практики на науковій основі. Слід зазначити, що соціологічні дослідження проводяться у школах нерідко, проте в основному носять рекламно-рекрутинговий характер і підпорядковані вирішенню профорієнтаційних завдань окремих професійних навчальних закладів. В ході анкетування, проведеного за участю автора з жовтня 2015 по травень 2016 рр. (n=400), ми прагнули вивчити соціальні компетенції обдарованих учнів, оцінюючи духовно-моральні цінності і соціально-професійні орієнтації старшокласників елітних гімназій і порівнюючи отримані дані з характеристиками випускників інших загальноосвітніх шкіл регіону. Для збору інформації було передбачено уніфікований соціологічний інструментарій. У роботі зі школярами Харківського регіону використовувалась квотна районована вибірка.

Наша робоча гіпотеза полягала у тому, що висока концентрація інтелектуального потенціалу в одному навчальному колективі повинна чинити сильний вплив на формування духовно-моральних цінностей гімназистів. Особливий інтерес представляло порівняння характеристик учнів елітного навчального закладу і учнів звичайних загальноосвітніх шкіл, які навчаються на «відмінно» (таких виявилось 9%) і можуть бути віднесені до категорії обдарованих підлітків.

Респондентам було запропоновано установити рейтинг 11 основних життєвих цінностей, на основі яких, на їхню думку, формуються життєві стратегії молодих людей. Старшокласники звичайних шкіл на перше місце поставили сімейне щастя (72%), на друге – самореалізацію (56%), на третє – освіченість (49%). Нижчі рядки рангової шкали зайняли спокій (11%), влада (6%) і слава (4%). У ліцеїстів і гімназистів помітно виділяються такі цінності, як самореалізація, свобода і незалежність, користь для суспільства.

Всі перераховані при опитуванні цінності отримали досить високі оцінки респондентів. У гімназистів дещо більше виділяються активне

діяльне життя, життєва мудрість, інтелектуальний розвиток, освіченість, краса природи і мистецтва. Менший середній бал набрали розваги, свобода, матеріально забезпечене життя. Останні оцінки розподілились приблизно однаково у всіх групах опитаних.

Додатково ми задавали й інші питання, що стосуються життєвих цінностей, наприклад: «Чи хотіли б Ви жити, не займаючись суспільно корисною працею, якби така можливість була?». Третина опитаних категорично відповіла негативно, 45% затруднялись з відповіддю, а у 20% відповідь була позитивною (стверджувальною). Серед випускників гімназії таких потенційних «соціальних ледарів» виявилось значно менше – 17%. Відповіді старшокласників досить адекватні сучасним соціальним реаліям і відповідають прагматичним установкам молодого покоління.

Далі ми виявили, які характеристики майбутньої професійної діяльності привертають увагу молодих людей. Серед найбільш важливих старшокласники назвали високий рівень оплати праці (57%), можливості для особистісного зростання і розвитку (35%), хороші умови праці (34%), можливість зробити кар'єру (33%). Мінімум балів набрали невисокий рівень навантаження (8%), повага з боку оточуючих (9%), хороші стосунки з начальством (13%). Для вихованців гімназії більш значущими, ніж для інших категорій респондентів, виявились можливості особистісного зростання і розвитку (51% проти 35% відповідно в середньому по виборці).

Більшість старшокласників, особливо гімназистів (98%), добре розуміють необхідність базової професійної освіти. Що стосується випускників звичайних шкіл, то нерідко для них характерна завищена самооцінка своїх власних інтелектуальних здібностей. У нашому дослідженні їх оцінили як високі 26% опитаних, як середні – 61%, як нижче середніх – всього 2% і ще 11% не відповіли на це питання. При цьому вчать на «відмінно» лише 11%, а переважно на «задовільно» – 9% респондентів. На наш погляд, така неадекватна самооцінка власних здібностей може заважати правильному вибору професії, вибудовуванню життєвої перспективи, часто призводить до серйозних стресів і психологічних зривів від перших поразок і розчарувань.

Ще вищим виявився розрив між самооцінками власних здібностей і результатами навчання у гімназії: жоден з обдарованих учнів не оцінив свої здібності нижче середніх, хоча на «задовільно» тут вчиться 5%. У ході дослідження ми виявили, що у процесі дорослішання уявлення гімназистів про свої здібності стають більш реалістичними: якщо у 10 класі висока самооцінка була у 46%, то в 11-му вона знизилась до 35%), хоча число відмінників трохи збільшилося (з 14% до 15%).

Для учнів гімназії якість професійної освіти у конкретному навчальному закладі виявляється у 1,3 рази більш значущою, ніж для випускників загальноосвітніх шкіл (91% проти 67%). Це, на нашу думку, є

свідченням більш серйозного підходу до вибору подальшої стратегії навчання, а також критичного аналізу потенціалу навчального закладу професійної освіти. Більшість гімназистів для продовження навчання обирають провідні вищі навчальні заклади країни і, як показує практика минулих років, успішно витримують вступні іспити, поступаючи на бюджетні місця.

Головним критерієм, що визначає вибір майбутньої професії, для більшості старшокласників є інтерес до конкретної спеціальності (81%). На другому місці – варіант відповіді «професія відповідає моїм схильностям і здібностям» (45%), на третьому – «професія гарантує мені у майбутньому зайнятість» (31%). Кожний п'ятий респондент зазначив важливість престижу професії, яку він обирає (21%), і високої зарплати, яку отримують випускники з відповідним дипломом (21%).

Одним з напрямів нашого дослідження стало виявлення професійних планів випускників і визначення їх вірогідної територіальної мобільності з метою отримання бажаної професійної освіти. За результатами опитування, третина респондентів, що навчаються у загальноосвітніх закладах, ще не замислювалась над цим, п'ята частина однозначно збирається працювати у своєму місті або регіоні, 7% планують навчатися в іншій країні. Серед випускників академічних гімназій таких набралось вже 12% опитаних. Отже, підтвердилась закономірність: чим вищою є успішність, тим більше число «потенційних мігрантів». У зв'язку з цим особливо важливим є вирішення проблеми утримування від від'їзду обдарованих молодих людей, що можуть приносити користь місту і регіону більше, ніж черговий інвестиційний проект. На наш погляд, взагалі всі витрати на роботу з обдарованими підлітками слід розглядати як інвестиції у майбутнє міста, регіону, країни.

Цікаві результати були отримані щодо оцінки соціального самовідчуття. На питання «Як Ви дивитесь у своє майбутнє?» у середньому по вибірці 50% відповіли, що з впевненістю і оптимізмом, 39% – зі змішаними відчуттями, 6% – з невпевненістю і тривогою, 4% не замислювались над цим. Рівень соціального оптимізму гімназистів суттєво відрізняється від середніх даних вибірки всього масиву опитаних. Тут виявлена статистична залежність між перемінними: «Як Ви оцінюєте свої інтелектуальні здібності» і «Як Ви дивитесь у своє майбутнє». Для визначення спадкоємності освітнього рівня поколінь і рівня міжпоколінної мобільності респондентам пропонувалось вказати того з батьків, чий рівень освіти вищий. Серед батьків харківських старшокласників багато осіб з вищою освітою і вченим ступенем (76% і 5% відповідно). Зрозуміло, що більшість гімназистів належать до сімей, у яких якісна освіта вважається найвищою життєвою цінністю. Так, 87% батьків учнів гімназій мають вищу освіту, 9% отримали вчений ступінь і лише 4% мають

середню і середню професійну освіту. Отримані дані свідчать про орієнтації «високоосвічених» батьків на вертикальну соціальну мобільність.

Отже, результати дослідження можна підсумувати таким чином:

Випускники академічних гімназій відрізняються від своїх ровесників, що закінчують загальноосвітні школи, більшим соціальним оптимізмом, більш активною життєвою позицією і прагматичним підходом до професійного самовизначення.

При виборі майбутньої професії найбільш значущими для обдарованих випускників критеріями є: інтерес до конкретної спеціальності, її відповідність їх індивідуальним здібностям, а також можливості особистісного розвитку.

Випускники гімназій, як і старшокласники загальноосвітніх шкіл, що навчаються на «відмінно» і «добре», характеризуються високою самооцінкою і прагненнями до кар'єрного зростання.

На нашу думку, слід враховувати специфічність планів на майбутнє в обдарованих дітей в Україні. Згідно даних соціологічного дослідження «Проблеми розвитку обдарованих дітей», проведеного у 2012 році серед учнів випускних класів співробітниками Інституту обдарованої дитини, більша частина талановитої молоді за кордоном планують займатися наукою в обраній сфері або розвиватись у рамках своєї професії. Тоді, як в Україні, серед опитаних 14% планують займатися бізнесом і торгівлею, а 14% – займатися політикою (Сагалакова, Соколовська, 2013, с. 70-71).

На основі цих висновків ми вважаємо, що для залучення обдарованих випускників до університетів доцільно створювати спеціальні (елітні) навчальні групи студентів, для яких будуть передбачені додаткові освітні послуги. Вони можуть надаватися для обдарованих студентів на договірній основі, тоді як звичайним студентам ці освітні опції не будуть доступними навіть за додаткові кошти. Вважаємо, що такі заходи будуть сприяти закріпленню обдарованих молодих людей у рідному місті і регіоні. Робота з обдарованими дітьми і молодими людьми потребує чималих організаційних, інтелектуальних зусиль і матеріальних витрат, проте, тільки створивши максимально сприятливі умови для їх освіти, можна розраховувати у середньостроковій і довгостроковій перспективі на помітне зростання інтелектуального потенціалу нації.

Проведені нами теоретичні і емпіричні дослідження дозволили скоректувати типи завдань, що стоять перед дослідниками обдарованості в Україні, і ризики в їх реалізації (педагогічні, психологічні, соціальні). Ми вважаємо, що зосередженість на соціальному типі завдань (антропоцентрична орієнтація на розвиток кожної особистості) особливо орієнтує на виконання соціальної, гносеологічної, логічної, прогностичної і світоглядної функцій соціології. Виконуючи інтеграційну функцію, саме

соціологія взмозі розкрити закономірності, сутність, принципи організації процесу розвитку обдарованих дітей з урахуванням факторів ризику, системного характеру об'єкта дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

Богоявленская, Д. (2004). Рабочая концепция одаренности. Вопросы образования, 2, 5-95.

Власова, Е. (2007). Ключевые проблемы и перспективы исследования социальной одарённости. Единый портал пермского образования. <http://permedu.ru/Pages=24236> (access date 25.11.2015).

Гудзовская, А. (2015). К постановке проблемы социальных ожиданий субъектов образовательного процесса в отношении детской одаренности. Социальные явления – журнал международных исследований, 3, 57-65.

Єременко, Ю., Подольська, Є. (2016). Обдарованість як наукове поняття та соціально-психологічний феномен. Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Харків, 36, 103–107.

Комарова, Т. (2015). О факторах, влияющих на проявление детской одаренности и таланта. Психология, социология, педагогика. <http://psychology.snauka.ru/2015/02/4500> (access date 21.07.2017).

Литвак, Р., Бондарчук В. (2012). Закономерности социализации одаренных детей в современных социокультурных условиях. Современные исследования социальных проблем, 1(09). <https://www.sisp.nkras.ru> (access date: 15.07.2016).

Образование в координатах глобализационного развития: теории и интерпретации : монография (2014). W: Іе. Podolskaya (red.). – Харьков : Изд-во НУА.

Сагалакова, А., Соколовська Н. (2013). Специфіка соціально-психологічних проблем обдарованих випускників України. Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2, 68–72.

Тихомирова, Т. (2009). Средовые факторы развития одаренности <http://www.intelligence.su/lib/00061.htm>. (access date: 12.08.2016).

Черепанова, Е., Батюта Е. (2014). Социальные компетенции одаренных детей; мировые тенденции формирования. Обучение в течение всей жизни. <http://www.lar.urfu.ru/bitstream/10995/28087/1/iuro-2014-134-20.pdf> (access date: 24.07.2016).

Черепанова, Е., Батюта, Е. (2014). Социологический портрет старшеклассника университетской (элитной) гимназии в региональном интерьере. Образование и наука, 10 (119), 8-17.

GIFTED YOUTH: PHENOMENON THROUGH THE PRISM OF SOCIOLOGY

Julia Yeremenko – PhD student, Department of Sociology, Kharkiv Humanitarian University “People’s Ukrainian Academy”, Director of Kharkiv Physics and Mathematics Lyceum №27

Research interests: Sociology of Youth, socialization of gifted youth

E-mail: eremenko27@ukr.net

Dla autorów:

Artykuły są przyjmowane w języku: ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim.

Struktura tekstu

1. Część informacyjna

- Imię i nazwisko autora (autorów) (czcionka Times New Roman, bold, rozmiar 14),
- Tytuł artykułu (wersaliki, wyśrodkowane, bold, rozmiar 14),
- Abstrakt (100-200 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim (200-250 słów, rozmiar czcionki 12),
- Słowa kluczowe (5-10 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim,
- Tekst artykułu,
- Bibliografia.

Imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe powinny być w języku artykułu i języku angielskim, w przypadku, gdy artykuł jest w języku angielskim, autor zamieszcza tylko abstrakt angielski.

2. Tekst

- Tekst powinien liczyć 11 000 – 20 000 znaków ze spacjami;
- Artykuł powinien być napisany w edytorze Word dla Windows w formacie *.RTF -u *.DOC.;
- Marginesy po 2 cm z lewej i prawej strony oraz z góry i z dołu;
- Czcionka Times New Roman, rozmiar 14, pojedynczy odstęp;
- Tytuły tabel, rysunków – Times New Roman, rozmiar 12. Tytuły tabel i wykresów zamieszczamy nad obiektami graficznymi.
- Spis literatury przygotowujemy na końcu artykułu według porządku alfabetycznego – czcionka Times New Roman, rozmiar 12.

3. Zapis literatury na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym)

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenie. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Opis elektronicznego źródła: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Wzór przygotowywania cytatów:

- Jeden autor: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Dwoch autorów: (Januszek, Sikora, 2008).
- Więcej niż dwóch autorów: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Powtarzane cytowanie dzieła gdzie jest kilku autorów: (Sztompka i in. 2002).
- Cytowanie w jednym nawiasie różnych autorów: (Berger, 2010; Sztompka, 2002)
- Cytowanie kilku publikacji jednego autora: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Cytowanie publikacji za innym autorem: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Zasady recenzji

- Nadesłany artykuł jest sprawdzany pod względem formalnym: zgodności z wymogami edytorskimi i profilem czasopisma. W przypadku stwierdzenia zgodności z tymi wymogami, wysyłany jest do recenzji wewnętrznej. Dopiero po otrzymaniu pozytywnych recenzji wewnętrznych artykuł jest wysyłany do recenzji zewnętrznych. Recenzje są wystawiane przez dwóch niezależnych recenzentów.
- Wszystkie etapy recenzowania (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne) mają charakter anonimowy (double-blind review process), co oznacza, że recenzent nie wie czyj tekst ocenia, a autor, nawet po przyjęciu artykułu do druku, nie zna tożsamości recenzentów.
- Artykuł, który jest pozytywnie zaopiniowany, trafia do redakcji i tam ostatecznie podejmuje się decyzje o umieszczeniu go w czasopiśmie.
- W czasopiśmie publikuje się artykuły, które charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym, są oryginalne i mają odpowiednią bazę teoretyczną i metodologiczną. Preferowane są szczególnie teksty cechujące się nowatorstwem zarówno w sferze teoretycznej, jak też empirycznej.
- Redakcja powiadomi autora pocztą elektroniczną o wyniku postępowania recenzyjnego i ewentualnym terminie ukazania się artykułu.
- Czasopismo ukazuje się dwa razy w roku.
- Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów.

6. Prawa autorskie

- Nadsyłając tekst do publikacji Autorzy oświadczają, że są posiadaczami praw autorskich oraz że ani całe opracowanie, ani istotne jego części (w tym tabele i rysunki) nie są publikowane ani przesłane do publikacji w innym miejscu.
- Autorzy udzielają Wydawcy, reprezentowanemu przez Redakcję w osobie Redaktora Naczelnego, licencji na publikację artykułu.
- Treści publikacji są otwarte i dostępne dla użytkowników. Użytkownicy mogą czytać, kopiować, rozpowszechniać, drukować artykuł z czasopisma bez dalszej zgody autora lub wydawcy.
- Autorzy udzielają wszystkim osobom trzecim prawa do dowolnego korzystania z opracowania pod warunkiem podawania jego autorstwa i szczegółów bibliograficznych.
- Autor udziela Wydawcy czasopisma zgody na włączenie artykułów w międzynarodowych bibliograficznych bazach danych.
- Redakcja umieszcza imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, e-mail autora, streszczenie, słowa kluczowe, na stronie WWW wydania numeru.

Для авторів:

До друку приймаються статті українською, польською, російською та англійською мовами.

Структура тексту:

1. Інформаційна частина:

- Ім'я та прізвище автора (авторів) (шрифт Times New Roman, жирний, розмір 14).
- Назва статті (по центру, шрифт жирний, розмір 14, великі букви)
- Анотація статті (мовою статті -100-200 слів, англійською мовою – 200-250 слів, розмір шрифту 12)
- Ключові слова мовою статті та англійською мовою (5-10 слів, розмір шрифту 12)
- Текст статті
- Бібліографія

2. Текст:

- Текст статті 11 000 – 20 000 символів.
- Текст статті оформляється в редакторі Word для Windows у форматі *.RTF чи *.DOC.
- Поля сторінки по 2 см .
- Шрифт Times New Roman, розмір 14, одинарний інтервал.
- Шрифт таблиць – Times New Roman, розмір 12.
- Список використаних джерел вказується в алфавітному порядку – шрифт Times New Roman, розмір 12.

3. Оформлення літератури в кінці статті (в алфавітному порядку):

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrosc w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wplyw izolacji na samoocene. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrow.
- Оформлення електронного джерела: Nazwisko, I. (rok). Tytul artykulu. Tytul czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Оформлення цитат в тексті:

- Один автор: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Два автори: (Januszek, Sikora, 2008).
- Більше ніж два автори: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Повторне цитування джерела, в якому декілька авторів: (Sztompka i in. 2002).
- Цитування декількох джерел: (Berger, 2010; Sztompka, 2002).
- Декілька праць одного й того ж автора, виданих в одному році: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Цитування за посередництвом іншого автора: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Рецензування

- Надіслана стаття звіряється на відповідність формальним вимогам редакції, відповідність профілю журналу. За відсутності зауважень, стаття надсилається на внутрішнє рецензування. При позитивній рецензії стаття скеровується на зовнішнє рецензування. Рецензування здійснюється двома незалежними рецензентами;
- Усі етапи рецензування (як зовнішнє, так і внутрішнє) є анонімними (double-blind review process), що означає, що ні рецензент не знає автора тексту, ні автору, навіть при прийнятті статті до друку, не повідомляють про особу рецензента. Редакція, отримавши позитивні відгуки на статтю, робить остаточний висновок про її публікацію у журналі.
- У журналі публікуються статті, що характеризуються належним рівнем новизни, мають теоретичну та практичну значимість, відображають результати наукового дослідження автора.
- Редакція повідомляє автору електронною поштою результати експертної оцінки та черговість друку.
- Журнал виходить двічі на рік.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті.

6. Авторські права:

- Надсилаючи текст до публікації, Автор підтверджує, що є власником авторських прав, і гарантує, що даний текст чи його частина (в тому числі таблиці і рисунки) не були опубліковані в інших виданнях чи надіслані до публікації до інших видань.
- Автори надають Видавцеві (Редакції в особі Головного редактора) право на публікацію статті.
- Зміст журналу є відкритим та доступним для користувачів. Користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати текст статті у журналі без додаткового дозволу видавництва чи автора.
- Автори надають третім особам право на вільне користування інформацією за умови дотримання правил цитування.
- Автор надає Видавцеві (Редакції) журналу згоду на включення статті до міжнародних бібліографічних баз даних.
- Редакція розміщує прізвище, ім'я, науковий ступінь, посаду, місце праці, електронну адресу автора, анотацію, ключові слова статті на сайті видання.